

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕКЛАД ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО РОЗГЛЯДУ	6
1.1. Сучасні підходи до визначення перекладу.....	6
1.2. Типологія перекладацьких стратегій	14
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ	22
2.1. Засоби формування художньої образності та особливості їх перекладу	22
2.2. Стратегії пошуку перекладних відповідностей при здійсненні українського перекладу арабської художньої прози.....	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	39
РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АРАБСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	41
3.1. Типологія лексичних трансформацій при українському перекладі арабської художньої прози.....	41
3.2. Основні помилки при перекладі арабської художньої прози української мови та шляхи запобігання їх виникненню.....	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема перекладу публіцистичних та наукових текстів стала центральною, починаючи з 90-х років ХХ ст. Вона пов'язана, з одного боку, з посиленням ролі української мови як державної та її становленням як мови науки й техніки, що стимулювало дослідження у галузі перекладу термінів українською мовою, а з іншого – з інтенсивною інтелектуалізацією суспільства, формуванням нових галузей знань у глобалізованому світі. Тому цілком природно, що розширення міжнародної співпраці у науково-технічній царині стимулює вирішення проблем якісного перекладу художньої літератури, яка являє собою автономний прошарок лексичного складу сучасної арабської й української мов.

Тож фахівці в галузі теорії перекладу досі не прийшли до спільної думки щодо самої суті поняття трансформації. Цим і пояснюється велика кількість класифікацій, запропонованих ученими, які відрізняються одна від одної. Отже, переклад будь-яких матеріалів на практиці виявляє низку проблем, під час вирішення яких нерідко доводиться застосовувати різні перекладацькі трансформації. Зважаючи на це, переклад, яким би адекватним він не був, завжди можна розглядати як трансформацію в широкому розумінні цього терміна.

Коли мова йде про перекладацьку еквівалентність, ми, в першу чергу, маємо на увазі можливість передачі вихідного тексту в мові перекладу у максимально повному обсязі. Однак, мовна своєрідність будь-якого тексту, орієнтованість його змісту на певну аудиторію, яка володіє лише їй притаманними «фоновими» знаннями і культурно-історичними особливостями, не може бути з абсолютною повнотою «відтворено» на іншій мові. Саме тому переклад не передбачає створення тотожного тексту і відсутність тотожності не може бути доказом неможливості перекладу. Втрата якихось елементів вихідного тексту не означає, що цей текст «неперекладний». Неможливість відтворити в перекладі якусь особливість

оригіналу – це лише окремий вияв загального принципу нетотожності змісту двох текстів на різних мовах. Відсутність тотожності аж ніяк не заважає перекладу виконувати ті ж комунікативні функції, для виконання яких був створений текст оригіналу [2].

Об'єктом дослідження є перекладацькі трансформації, які застосовуються при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою.

Предмет дослідження полягає у встановленні частотних перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою.

Метою роботи є розкриття способів досягнення еквівалентності при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- з'ясувати поняття «перекладацькі трансформації» у лінгвістичних дослідженнях;
- визначити види перекладацьких трансформацій як частину функціонального способу перекладу;
- розкрити провідні стратегії пошуку перекладних відповідностей при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою;
- здійснити типологію лексичних трансформацій, використаних при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою;
- визначити основні помилки при перекладі арабомовного художнього тексту українською мовою.

Матеріалом дослідження слугував текст роману сучасної алжирської письменниці А. Мостеганемі «Спогади тіла» [102].

Методи дослідження. Для проведення дослідження було застосовано низку загальнонаукових методів (індукції та дедукції, аналізу та синтезу, компаративний метод, дескриптивний метод). Було застосовано також *трансформаційний* метод з метою дослідження всіх можливих трансформацій під час перекладу арабського художнього тексту українською

мовою; *зіставний* – для зіставлення лексико-граматичних структур досліджуваних мов та встановлення їхніх спільних і відмінних рис; *контекстуальний* метод застосовувався з метою демонстрації можливостей вибору прийомів перекладу за умови наявності контексту та без нього. *Кількісний метод* застосовано для аналізу результатів дослідження.

Новизна дослідження полягає в тому, що визначено поняття перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності перекладу арабомовного художнього тексту. Результати дослідження дають змогу вдосконалити та зрозуміти сутність перекладу, еквівалентність його трансформації та забезпечити правильність, достовірність перекладів в подальшій роботі.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає насамперед у тому, що вони поглиблюють розуміння мовно-трансформаційних процесів, що відбуваються під час перекладу арабських художніх текстів українською мовою.

Практичне значення виконаного дослідження визначається можливістю застосування його основних положень і результатів на практичних заняттях з курсу перекладознавства та семінарських заняттях з курсу “Переклад” та у якості довідкового матеріалу при перекладі художніх текстів.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури.

1.1. Сучасні підходи до визначення перекладу

Об'єктивна дійсність по-різному відбивається у свідомості людей, об'єднаних культурно-історичною спільнотою і які розмовляють однією мовою, і по-різному представлена в мові. Предмети об'єктивної дійсності об'єднуються в мовах за різними ознаками, і для найменування одних і тих же предметів використовується різна кількість слів, що не збігаються за обсягом та змістом значення.

Семантичні відмінності між мовами наочно виявляються при зіставленні їх номінативних одиниць (слів і словосполучень), а саме, при зіставленні систем багатозначних слів, які збігаються в окремих словникових значеннях; при аналізі компонентного складу, сполучуваності та функціонально-стилістичних особливостей семантичних одиниць з однаковим предметним значенням. Слово як одиниці читання в іншій мові, крім слова, можуть відповідати: словникове значення багатозначного слова; комбінаторне значення; словосполучення. Словниковому значенню, крім словникового значення і окремого слова, можуть відповідати комбінаторне значення і словосполучення і т.д. Іншими словами, паралельної відповідності слово - слово, словосполучення - словосполучення, словникове значення - словникове значення, комбінаторне значення - комбінаторне значення в різних мовах не існує [3].

Наприклад, англійському іменнику *driver* в комбінаторних значеннях можуть відповідати українські іменники машиніст, шофер, вагоновод; комбінаторному значенню слова *vehicle* відповідають іменники вагон, візок, віз, літак, автомобіль. Кожному з словникових значень багатозначного іменника *cash* в англійській мові відповідає самостійна лексична одиниця: залізнична каса - *booking office*, каса театру - *box office*, театральна каса - *theatre agency*, каса в магазині (касовий апарат) - *cash register*, каса в автобусі, трамваї, тролейбусі - *till, fare box* (ам.) [34]

Багатозначні слова, що збігаються в одному зі своїх словникових значень, а в більшості випадків не збігаються в інших, тобто є різномовними (українсько-англійськими) частковими синонімами.

Слова, що перекладають один одного в прямих значеннях, можуть не збігатися в переносних, так як в основі перенесення найменування можуть лежати різні ознаки. Так, переносне значення іменника hawk явно негативне: прихильник війни, в той час як відповідні йому українські іменники сокіл, яструб в своєму переносному вживанні мають позитивний сенс. Іменник заєць має переносне значення безквитковий пасажир, але у відповідного йому в прямому значенні англійського іменника hare такого похідного значення немає. Українці називають мавпою людину, яка сліпо копіює щонебудь. Переносне значення відповідного англійського слова monkey - дещо інше. Monkey в переносному сенсі - пустун, пустун (жарт. Або несхв.), а значення спорідненого дієслова to monkey - дуріти, валяти дурня, займатися несерйозною або безглуздою роботою.

Недискримінований підхід до англо-українських часткових синонімів, що полягає в тому, що на підставі збігу багатозначних слів в одному значенні робиться неправильний висновок про збіг інших, призводить до словникових помилок.

Помилки можливі і при перекладі на українську мову. Наприклад, словосполучення frosted cherries в реченні In honour of my visit the baker had made a special sponge cake, iced with marzipan and adorned with frosted cherries (A. Cronin. Shannon's Way) переведено як заморожені вишні, хоча насправді мова йде про зацукровані вишні. Перекладач не врахував, що у англійського слова frosted є невластиве його українському частковому синоніму метафорично-переносне значення глазуrowаний, зацукrowаний, тобто такий, що тільки зовні нагадує заморожений.

Англійські та українські слова з однаковими словниковими значеннями можуть збігатися не у всіх комбінаторних значеннях, тобто бути різномовними комбінаторно нетотожними синонімами [32].

Номінативно ідентичні слова англійської та української мов, тобто різномовні синоніми, так само як і синоніми однієї й тієї ж мови, можуть відрізнятися емоційним і асоціативним компонентами, а також сферою функціонування, і займати різне місце в синонімічних рядах. Порівняйте: eyes (нейтр., загальнонар.) і баньки (жарт., прост.); conversation (нейтр., загальнонар.) і базікання (іронії. або пренебр.); доктор (нейтр., загальнонар.) і vet (пренебр., розм.).

Чи не збігаються за величиною та складом лексичні групи, співвідносні з однією і тією ж областю людського досвіду, тобто групи однополевих слів? Не існує паралельної відповідності в засобах позначення родових понять. Наприклад, в українській мові є спеціальне слово для позначення всіх видів черевиків, туфель, чобіт і т.п. (взуття), в англійській мові це поняття передається словосполученням (foot wear). В англійській мові існує слово, яке називає всі види панчішних виробів (hosiery), в українській мові такого слова немає .

Групи однополевих слів можуть відрізнятися за рахунок найменувань реалій. Реалії - це фрагменти об'єктивної дійсності, відбиті в результаті безпосереднього досвіду в свідомості тільки одного народу. Реаліями можуть бути події суспільного життя, державні та громадські установи, національні звичаї і традиції, а також предмети і дії, пов'язані з повсякденним життям і побутом народу і т.п. Так, радянськими реаліями є "бригада комуністичної праці", "соцзмагання", "піонервожатий", "творчий вечір" та ін [36].

Знання реалій набувається при знайомстві з історією, літературою, громадським і культурним життям і побутом народу. Без знання реалій робота перекладача не може бути успішною. Наприклад, не знаючи реалій, не можна перевести такі тексти:

Rosemary wanted Terry to see the apartment but Terry asked if she could take a rain check. (I. Levin)

The decrepit old car drove up to the toll bridge.

"Fifty cents," cried the gateman.

"Sold," replied the driver.

Tokens required. No agents on duty. (Оголошення в метро).

Незнання реалій може привести до грубих перекладацьких помилок.

Українські і англійські слова можуть мати іноді подібну форму, розрізняючи лише властиву кожній з мов специфіку вимови (наприклад, в українській слові дата приголосні звуки - зубні, перший голосний - монофтонг, в англійському слові data приголосні звуки - альвеолярні, перший голосний - дифтонг). Так, зовні схожими по формі є слова декада і decade, кондуктор і conductor, пошта та post, поет і poet і т.п.

Речення, що містять такого роду слова, можуть бути семантично прозорими і не становитимуть жодних труднощів для перекладу: Tourists like to photograph monuments. The partisans were operating on both sectors of the front. This is a reactionary theory.

Однак, збігаючись за формою, українські та англійські слова не завжди є однаковими за значенням. Наприклад, оператор (тобто знімає фільм) - це не operator, але cameraman. Operator - це людина, що працює на машині, зокрема, телефоніст, радист або кіномеханік. Назвати кіномеханіка, тобто людину, що демонструє фільм, словом mechanic - неточно, так як mechanic - це кваліфікований робітник, який робить або лагодить всякого роду прилади та апаратуру. Diet не завжди розуміється в медичному сенсі (пор. Бути на дієті, дотримуватися дієти), але може мати і більш широке значення: їжа, стіл (You've got to watch your diet). Українське слово диспут специфічніше за значенням, ніж англійське dispute: воно може означати також розбіжність; проблеми, за якими потрібно прийти до угоди; конфлікт (to settle international disputes in a peaceful way; a labour dispute).

Англійське іменник routine частіше не має негативного відтінку на відміну від українського слова рутинна, а означає просто заведений порядок, існуючий стан речей; розклад дня. (Such is the daily routine. It'll be difficult for me to get used to the routine.) Не відповідає українському інвалід англійський іменник invalid, значення якого хворий, нездужає; інвалід, каліка - це cripple.

Школяр, схоласт і scholar (всі три слова - від грецького *schole* лекція, школа) семантично неадекватні. Українські іменники мають явно негативний відтінок; scholar - слово "позитивний", одне з його значень - вчений, освічений. Сказати людині "You are a scholar and a gentleman" - значить зробити йому подвійний комплімент.

Іменник *institute* дуже рідко використовується стосовно до навчальних закладів. *Institute* - це зазвичай науково-дослідна установа (the Gallup Institute, the United States Naval Institute, the London Institute of Contemporary Arts, the Royal Institute of Architecture, the Harlem Institute for Marxist Studies). Навчальні заклади, більш-менш відповідні інституту як навчального закладу в нашому розумінні цього слова, - це *college* (the Royal Naval College, technical college, commercial college), *university* (Cambridge University), *academy* (the Academy of Dramatic Art), *school* (the London School of Economics, Harvard Medical School).

Подібні за формою слова української та англійської мов або походять від одного кореня (тобто є етимологічними дублетами), або випадково збіглися за формою. Наприклад, етимологічно пов'язаними є слова аудієнція і *audience* (обидва сходять до латинського *audio* - слухати), чемпіон і *champion* (від лат. *Campus* - місце для ігор і змагань) і ін. Спільністю етимології пов'язані в більшості випадків слова з грецькими і латинськими коренями, що зустрічаються в багатьох мовах, тобто так звані інтернаціональні слова. В результаті випадкової подібності зблизилися за формою іменники *guerrilla* - партизан (від іспанск. *Guerra* - війна) і *gorilla* (слово з мови одного з африканських племен); *campaign* (від лат. *campania* - рівнина; місцевість, утримувана під час ведення військових дій; час, протягом якого утримується місцевість) та *comprany* (від лат. *companionum* - спільна трапеза) [32].

Таким чином, подібні за формою слова української та англійської мов не завжди тотожні за значенням. Такі слова можуть:

Не мати ніякої семантичної спільності. Наприклад: датський і *Dutch* (голландський), декада і *decade* (десятиліття), колона і *colon* (двокрапка).

Збігатися не у всіх словникових значеннях, тобто бути різномовними частковими синонімами. Наприклад: музика і music (1. музика; 2. ноти), пілот і pilot (1. льотчик; 2. лоцман), медицина і medicine (1. медицина; 2. ліки).

Належати до одного семантичного поля, але не збігатися за предметним значенням, тобто бути різномовними помилковими синонімами. Наприклад: рутинна і routine, оператор і operator, інвалід і invalid.

Збігатися за предметним значенням (зазвичай в разі слів термінологічно-називного характеру). Наприклад: фізика і physics, атом і atom, авіація і aviation.

Для передачі одного і того ж змісту різні мови використовують різні формальні засоби. Наприклад, різноманіття значень, переданих в українській мові дієслівними префіксами, частіше передається в англійській мові за допомогою прислівників [56].

Для сучасної англійської мови характерно широке використання дієслівно-адвербіальних поєднань для вираження одного нерозчленованого поняття. Наприклад: turn over (перевертати, перевертатися), pick up (вибирати), give up (відмовлятися). Такого роду дієслівно-адвербіальні поєднання складаються з дієслів, що виражають життєво-важливі поняття і мають високу частотність вживання, і прислівників, що позначають напрямок дії. Компонентами дієслівно-адвербіальних поєднань є дієслова be, do, make, bring, carry, give, get, take, put, set, keep, hold, throw, come, go, fall, turn, see, look і прислівники in, out, away, aside, off, over, on, under, through, about, around, round, up, down, forward, back і ін. за допомогою одного і того ж дієслова в поєднанні з різними прислівниками можна висловити велику кількість понять.

Дієслівно-адвербіальні поєднання різні за значенням. Прислівник може уточнювати значення дієслова або змінювати його зміст, утворюючи в поєднанні з дієсловом фразеологічну одиницю.

Прислівник може уточнювати дію дієслова, вказуючи напрямок (в словосполученнях типу come in). Наприклад: come in, go away, go out, step aside, step out, put away, put aside, go up, take off, turn over.

Прислівник може уточнювати видове забарвлення, утворюючи дієслівні освіти типу sit down, семантично еквівалентні граничним дієсловам.

Прислівник може семантично зливатися з дієсловом, утворюючи фразеологічну одиницю. Наприклад: give up - відмовлятися; fall through - провалюватися, що не вдаватиметься (про плани); take in - обманювати; turn in - лягати спати.

Багатьом дієслівно-адвербіальним сполученням відповідають синоніми-слова. В цьому випадку дієслівно-адвербіальні поєднання мають більш розмовний характер.

Активне володіння найбільш вживаними дієслівно-адвербіальними поєднаннями є обов'язковим для вільного і природного спілкування англійською мовою.

Різні функція і питома вага фонетичних засобів оформлення значення. Наприклад, наголос в українській мові частіше служить засобом диференціації форм одного і того ж слова (ліс - ліси, сніп - снопи). Наголос в англійській мові є частіше засобом семантичної диференціації різних слів, а також змінних і постійних (фразеологічних) поєднань. Різниця в місці наголосу у однакових за звуковим складом словах, які є різними частинами мови, називається чергуванням наголосу. Наприклад: to per'mit - вирішувати, а 'Permit - дозвіл; пропуск; to in'sult - ображати, ображати; an 'insult - образа, образа.

Чергування наголосу в більшості випадків було викликано фонетичними причинами. Іноді зміна наголосу була додатковим словотворчим засобом. У сучасній англійській мові чергування наголосу може служити засобом диференціації однакових за звуковим складом дієслова та імені. У разі чергування наголосу наголос в дієслові зазвичай падає на останній склад, а в імені - на перший. Наприклад: to con'trast

(протиставляти), а 'contrast (контраст, протиставлення); to con'vict (засуджувати), а 'convict (засуджений); to sus'pect (підозрювати), а 'suspect (підозрюваний).

Різне семантичне навантаження несе в українській і англійській мовах якість голосних і приголосних (стислість і довгота, глухість і дзвінкість, м'якість і твердість). У українській мові м'якість і твердість приголосних носять смислорозрізнявальний характер (порівняйте: кін і кінь). В англійській мові семантичну значимість мають чергування глухих і дзвінких приголосних, а також довгота і стислість голосних.

У корені споріднених слів, які є різними частинами мови, можуть спостерігатися різні за своїм характером приголосні і голосні. Наявність закономірних звукових відповідностей в корені споріднених слів називається чергуванням голосних і приголосних. Чергування голосних і приголосних є наслідком фонетичних змін, що відбувалися на більш ранньому етапі розвитку мови, або результатом раніше діючого способу словотворення. Іноді чергування обумовлено походженням слів від різних граматичних форм іноземного слова. Так, чергування звуків [b] / [p] і [t] / [ʃ] в дієслові і іменнику пояснюється тим, що вони утворилися відповідно від латинських дієслова і дієприкметника. Наприклад, дієслово describe походить від латинського scribo (я пишу), а іменник description від латинського scriptus (написаний); дієслово admit етимологічно пов'язане з формою латинського дієслова mitto (я посилаю), а іменник admission - з дієприкметником missus (посланий) і т.п. Знання етимології слова допомагає запам'ятати його написання [36].

Чергування звуків в сучасній англійській мові диференціює ім'я і дієслово.

У разі чергування звуків [s] / [z], [θ] / [ð], [f] / [v] дзвінкий приголосний спостерігається в основі дієслова, глухий - в основі імені. Наприклад: to advise [əd'vaɪz], to give advice [əd'vaɪs], to use [ju: z], no use [ju: s] і т.п.

Чергування може виступати в якості смислорозрізняючої ознаки самостійно або супроводжувати афіксацію: wide / width, deep / depth, conceive / conception, reduce / reduction і т.п.

Смислорозрізняючий характер в сучасній англійській мові має також довгота голосних. Наприклад: ill [ɪl] - хворий, eel [i: l] - вугор; stuff [stʌf] - матеріал, речовина, staff [sta: f] - штат службовців; pool [pu: l] - об'єднання, pull [pull] - тяга і т.п.

Склад і обсяг груп словотворчих афіксів української та англійської мов не однакові. В англійській мові в порівнянні з українською значно менше оціночних суфіксів (зменшувально-пестливих, зневажливих і т.п.) Замість них використовуються слова, які мають відповідне лексичне значення. Наприклад: село - a tiny village; дівчатко - a little girl; домаще - a huge house; слоненя - a baby elephant; собачка - a nasty little dog. Існує тільки один суфікс, який утворює іменники, що позначають осіб жіночої статі: -ess (waitress, actress, stewardess, hostess). У українській мові таких суфіксів кілька (пор. майстриня, кравчиня, брехуха, офіціантка і т.п.). В англійській мові для найменування осіб жіночої статі використовуються слова і основи, які мають відповідне лексичне значення.

1.2. Типологія перекладацьких стратегій

Традиційно проблема лакуарності і лакун в лінгвістичній теорії перекладу трактувалася досить вузько, лакуни розглядалися як різновид безеквівалентної лексики, були відсутні чіткі критерії визначення лакун як явища. Однак, зміна методологічної парадигми в лінгвістиці і в перекладознавстві, глобалізація і стрімко мінливий світ зумовили інтерес не тільки до суто лінгвістичних проблем перекладу, а й до його культурологічних аспектів, перекладацька діяльність тепер розглядається як акт міжмовної та міжкультурної комунікації, а переклад як форма міжмовного і міжкультурного контакту. У ситуації міжмовного / міжкультурного контакту виникає проблема розуміння і інтерпретації фактів

і явищ однієї мови і культури носіями іншої мови і культури, обумовлена явищем міжмовної і міжкультурної лакуарності. Лакуни, як лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори, що ускладнюють розуміння іноземної мови, культури, тексту, виникають виключно на стику двох (або більше) лінгвокультур.

Проблема досягнення міжкультурного порозуміння вирішується за допомогою подолання лакуарності - елімінування лакун, яке розглядається як складний історичний процес, що включає в тому числі і переклад. В якості ефективної методологічної бази для вирішення проблеми лакуарності пропонується широкий міждисциплінарний лінгвокультурологічний підхід до перекладу, що враховує складні зв'язки між мовою і культурою. З позицій пропонованого підходу процес елімінування лакун є двонаправленим: елімінування у вузькому сенсі, або технічному, здійснюється шляхом застосування сукупності перекладацьких прийомів для створення оказіональної відповідності, і широкому, історичному, при якому лакуна заповнюється шляхом запозичення, або переходу елемента культурного досвіду однієї мови в інший (процес делакунізації). При цьому, при будь-якій формі елімінування ступінь міжкультурного порозуміння практично ніколи не буде абсолютною.

Для дослідження лакун в контексті вищезгаданих парадигм визнається важливим виявлення типів лакун. Однак, неоднозначність розуміння сутності лакун і онтологічна складність самого цього явища призводить до того, що єдиної класифікації лакун не існує. Лакуни класифікуються з різних ракурсів і за різними.

Виявленням, описом і типологією лакун займалися такі лінгвісти, як Ю.С. Степанов, В.Л. Муравйов, В.Г. Гак, В.І. Жельвіс, Ю.А. Сорокін, І.А. Стернин, О.А. Огурцова, З.Д. Попова, І.Ю. Марковіна, Л.А. Леонова, М.А. Стерніна, Г.В. Бикова, А.А. Махонина і ін. При цьому класифікації ґрунтуються на різних принципах: за системно-мовною приналежністю (міжмовні і внутрішньомовні), за позамовною обумовленістю (мотивовані і

немотивовані), за парадигматичною характеристикою (родові і видові), за ступенем абстрактності змісту (предметні й абстрактні), по типу номінації (номінативні і стилістичні) і ін. [8].

В.Л. Муравйову належить одна з ранніх класифікацій лакун, що стала основою для подальших досліджень різновидів лакун. Вчений виділяв наступні види лакун: 1) абсолютні, пов'язані з неможливістю виразити в одній мові поняття, виражене в іншій мові; 2) відносні, які виявляються, коли слова з загальним значенням існують в обох порівнюваних мовах, але суттєво різняться за частотою вживання; 3) стилістичні, що виділяються на підставі відсутності в одній з зіставляваних мов слова, стилістично забарвленого так само, як і слово з тим самим значенням в іншій мові; 4) векторні, обумовлені розбіжністю понятійних обсягів слів в зіставляваних мовах.

У більш пізній класифікації лакун І.Ю. Марковіна і Ю.А. Сорокіна досить вичерпно відображена складна структура лакун як явища. Відповідно до їх класифікації лакуни поділяються на три великі категорії, що підрозділяються на більш дрібні підвиди: лінгвістичні (мовні і мовленнєві лакуни: лексичні, граматичні, стилістичні), культурологічні (етнографічні, психологічні, поведінкові, кинесичні). Мовні (лінгвістичні) лакуни обумовлені структурно-мовними розбіжностями і їх виникнення може бути не пов'язане з позамовною діяльністю людей. Життя, побут, реальність, що оточують людей, які розмовляють різними мовами, можуть бути дуже схожими, але поняття, що знаходять вираз в одній мові, можуть при цьому не мати такого виразу в іншій.

Культурологічні (лінгвокультурологічні) лакуни обумовлені відмінностями в екстралінгвістичній дійсності і пов'язані з відсутністю, незначністю або слабким поширенням того чи іншого предмета або явища в культурі даного народу.

За ступенем вираженості лакуни можуть бути експліцитними, які реципієнт сприймає на свідомому рівні, і імпліцитними, які залишаються для нього в «зоні нечутливості», як правило, це невідомі цитати, алюзії і т.д.

Лакуни носять абсолютний або відносний характер, а також розрізняються по «потужності»: конфронтативні (потужні, глибокі лакуни) і контрастивні (слабкі, неглибокі)» [5].

Вчені сходяться на думці, що лакуни можна розглядати з точки зору їх мотивованості. Якщо появу лакуни можна пояснити історичними, культурними, соціальними, політичними або будь-якими іншими причинами, лакуна вважається вмотивованою, якщо ж раціонального пояснення відсутності назви для якогось явища не знаходиться - невмотивованою. У термінології Л.С. Бархударова це і є «випадкові лакуни». Вмотивованість лакун - важливе поняття для сучасного їх дослідження, що дозволяє знаходити пояснення причин їх виникнення і існування, які можуть бути як лінгвістичними, зумовленими правилами самої мовної системи, так і екстралінгвістичними, викликаними специфікою дійсності і картини світу [13].

Лакуни - надзвичайно складний і багатоаспектний феномен. Класифікувати таке непростий поняття за єдиним принципом - практично нездійсненне завдання. Деякі дослідники пропонують класифікацію, засновану на якійсь ознаці, наприклад, на характері відсутності номінації явища, виділяючи номінативні, узагальнюючі і конкретизуючі лакуни. При цьому, як відзначають автори, лакуни можуть належати відразу до декількох груп [8].

На думку вчених, дослідження лакун доцільно проводити як в синхронічному, так і в діахронічному плані, з точки зору їх історичного розвитку. Лакуни не є постійною, застиглою категорією, вони еволюціонують разом з розвитком лексики мови та її побутових понять і можуть пропадати в мові не тільки в результаті елімінування, а й тому, що мова втрачає необхідність у найменуванні того чи іншого поняття. Мова не

статична, це динамічна система, яка постійно змінюється і розвивається під дією як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних чинників. У сучасній мові можуть існувати лакуни не тільки щодо іншої мови, а й щодо минулого стану цієї мови [56]. Однією з причин появи таких лакун (внутрішньомовних і внутрішньокультурних), можуть стати розбіжності в узуальному досвіді представників однієї і тієї ж культури в різні періоди її розвитку [5].

Рамки дослідження не дозволяють привести всі існуючі на даний момент класифікації лакун. Детальніше це питання висвітлюється Г.В. Биковою у праці з теорії лакунарності (2003). Незважаючи на те, що розглянуті класифікації не є єдиними і усталеними, вони дозволяють поглянути на явище лакунарності з різних сторін і більш глибоко зрозуміти суть цього складного і неоднозначного феномена.

Явище лакунарності виникає завжди в ситуації міжмовного контакту і характеризується векторною спрямованістю, тобто лакуни можна порівняти з векторними величинами: вони завжди виявляються при порівнянні аспектів двох або більше різних мов і культур і мають певну спрямованість - лакуна виявляється в одній мові на тлі іншої, тобто дослідження ведеться як би в одному напрямку (наприклад, лакуни в українській мові на тлі англійської або навпаки).

Певний факт або явище в одній мові не викликає ускладнень в розумінні у носіїв цієї мови, але для представників іншої лінгвокультурної спільності може бути незрозумілим і чужим, відповідно, бути лакуною. Крім того, можуть не збігатися обсяги семантичних значень у лексичних одиниць - векторні лакуни в визначенні В.Л. Муравйова. Вчений, запропонувавши векторне дослідження лакун, порівнював мови з двома спостерігачами «один з яких розглядає річ здалеку, в той час як інший знаходиться поблизу предмета і розрізняє більш дрібні деталі» [8].

Векторна спрямованість явища лакунарності тісно пов'язана з диференційованою мов: лакунарність виявляється при переході від більш диференційованої мови до менш диференційованої.

Диференційованість мов може визначатися ступенем необхідності в тій чи іншій лінгвокультурі в однослівній номінації поняття: «кожна мова диференціює поняття настільки, наскільки в цьому існує необхідність в даній цивілізації» [6]. Наприклад, в англійській юридичній практиці використовується слово *curtilage* - ділянка землі і будівлі, що безпосередньо прилягають до житлового будинку, в українській мові однослівне позначення цього поняття відсутнє; для перекладу виразу *to piggyback legislation* потрібно розгорнута описова конструкція - використовувати один законопроект, щоб «протягнути» інший і т.д.

Диференційованість мов добре ілюструють приклади лексичних одиниць, що виражають родинні стосунки. Наприклад, англійське слово *mother-in-law* може відповідати в українській мові як слову свекруха, так і теща, а слово *siblings* буде переводитися на українську мову словосполученням брати і сестри і т.д.

У зв'язку з цим виникає проблема розуміння (інтерпретації) фактів, явищ і реалій однієї мови носіями іншої мови. З цієї проблеми випливає питання про перекладність / неперекладність: «будь-яке порівняння двох мов передбачає розгляд їх взаємної перекладності» [11]. У зв'язку з цим Н.В. Іванов розглядає в якості «першопричини перекладу» саме «міжмовні виразні розбіжності, засновані на структурній метафізиці знака». На його думку, «місія перекладу - в тому, щоб подолати виразні розбіжності, представивши щось, виражене засобами однієї мови, за допомогою засобів іншої мови» [34].

Однак ситуацію міжмовного контакту слід розглядати не тільки з вузьких структурних позицій, але і з урахуванням відкривається за структурним контактом історичної реальності культурного взаємодії мов. Вчені виділяють матеріальну і ідеальну боки контакту. Матеріальна сторона контакту має на увазі запозичення - «перехід виразного факту з однієї системи в іншу», ідеальна сторона передбачає «інтерпретацію,

переосмислення в смисловому досвіді приймаючої мови або культури позиченого факту в процесі його інтеріоризації» [34].

Тож, перекладацькі трансформації є суттю процесу перекладу. Морфологічні трансформації практично нічого в плані змісту не змінюють. Синтаксичні перетворення мінімально торкаються початкового змісту. Семантичні трансформації пов'язані з глибшими модифікаціями у плані змісту.

Стилістичні трансформації зміщують акценти, нейтралізуючи або, навпаки, актуалізуючи конотативні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, прийнятих у мові перекладу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Об'єктивна дійсність по-різному відбивається у свідомості людей, об'єднаних культурно-історичною спільнотою і які розмовляють однією мовою, і по-різному представлена в мові. Предмети об'єктивної дійсності об'єднуються в мовах за різними ознаками, і для найменування одних і тих же предметів використовується різна кількість слів, що не збігаються за обсягом та змістом значення.

Семантичні відмінності між мовами наочно виявляються при зіставленні їх номінативних одиниць (слів і словосполучень), а саме, при зіставленні систем багатозначних слів, які збігаються в окремих словникових значеннях; при аналізі компонентного складу, сполучуваності та функціонально-стилістичних особливостей семантичних одиниць з однаковим предметним значенням. Слово як одиниці читання в іншій мові, крім слова, можуть відповідати: словникове значення багатозначного слова; комбінаторне значення; словосполучення. Словниковому значенню, крім словникового значення і окремого слова, можуть відповідати комбінаторне значення і словосполучення і т.д. Іншими словами, паралельної відповідності слово - слово, словосполучення - словосполучення, словникове значення -

словникове значення, комбінаторне значення - комбінаторне значення в різних мовах не існує.

Тож, перекладацькі трансформації є суттю процесу перекладу. Морфологічні трансформації практично нічого в плані змісту не змінюють. Синтаксичні перетворення мінімально торкаються початкового змісту. Семантичні трансформації пов'язані з глибшими модифікаціями у плані змісту.

Стилістичні трансформації зміщують акценти, нейтралізуючи або, навпаки, актуалізуючи конотативні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, прийнятих у мові перекладу.

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

2.1. Засоби формування художньої образності та особливості їх перекладу

Трансформації є невід'ємною частиною перекладацької діяльності. Актуальним також є питання використання перекладацьких трансформацій в текстах різних функціональних стилів мови. При перекладі текстів різних функціональних стилів перевага надається різним типам трансформацій, а тому доречним є проведення дослідження, метою якого є виявлення тих трансформацій, що є найбільш часто вживаними та характерними для текстів науково-технічного стилю мови [18].

Як відомо, метою перекладу є досягнення адекватності. Тому основне завдання перекладача полягає в тому, щоб уміло вжити необхідні перекладацькі трансформації для того, щоб текст перекладу якнайточніше передавав усю інформацію, що міститься в тексті оригіналу, дотримуючись відповідних норм мови перекладу. Перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць мови оригіналу до одиниць мови перекладу, називаються перекладацькими трансформаціями [14]. Перекладацькі трансформації становлять особливий вид міжмовного перефразування, яке суттєво відрізняється від трансформацій у межах однієї мови.

Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх їх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, водночас він у край необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачеві необхідно передати не лише суму смислів, закодованих у реченнях, але й інформацію, що стосується культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається позалінгвальною інформацією або фоновими знаннями [19].

Натомість, як зазначає В.С. Виноградов, переклад починається із суто лінгвального рівня [25]. У процесі перекладу часто стає неможливим використати буквальний словниковий відповідник і перекладач удається до перетворення внутрішньої форми слова чи словосполучення або ж його повної заміни, тобто до перекладацької трансформації.

Цей термін використовується, здебільшого, у багатьох галузях мовознавства і має безліч різноманітних визначень. Щоб дати визначення терміна «перекладацька трансформація», необхідно спочатку зрозуміти зміст, який міститься в ньому. Різні вчені (Л.С. Бархударов, О.Д. Швейцер, Я.Й. Рецкер, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев та ін.) по-різному інтерпретують це поняття.

На думку Я.Й. Рецкера, наприклад, трансформації є прийомами логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті і знаходити йому відповідник, який не збігається зі словником [83]. Загалом перекладацькі трансформації можна вважати міжмовними перетвореннями, перебудовою вихідного тексту або заміною його елементів задля досягнення перекладацької адекватності й еквівалентності [84]. Основними характерними рисами перекладацьких трансформацій є міжмовний характер і цілеспрямованість на досягнення адекватності перекладу. На сьогодні існує безліч класифікацій перекладацьких трансформацій, запропонованих різними авторами.

Так, наприклад, на думку Р.К. Мін'яр-Белоручева, трансформація є основою більшості прийомів перекладу [20].

Відношення між фрагментом оригіналу й відповідним відрізком перекладу можна представити, як перетворення (трансформацію) першого в інший за певними правилами [14].

За С.Є. Максимовим, переклад полягає в тому, що перекладач має відтворити надану інформацію якомога повніше. Але цього можна досягнути, лише застосувавши певні структурні або семантичні зміни. Ці зміни, які є

наслідком лексичних і граматичних розбіжностей у мовах, називаються трансформаціями в перекладі [19].

Як міжмовні перетворення з метою досягнення еквівалентності текстів оригіналу та перекладу (з метою збереження функціонального впливу повідомлення) визначає трансформацію О.Л. Семенов [26]. Переклад не може бути абсолютним аналогом оригіналу, а це означає, що завдання перекладача полягає у створенні тексту максимально наближений до оригіналу у плані семантики, структури та потенційного впливу на користувача цього перекладу.

Основна проблема полягає в тому, що між мовами оригіналу й перекладу не завжди можна знайти мовні паралелі – семантичні та структурні аналоги: однакові моделі речень чи словосполучень, повний збіг семантичних значень слів тощо. Саме тут перекладач має застосовувати перекладацькі трансформації [20].

Причини застосування перекладацьких трансформацій Л.К.Латишев убачає [17] в:

1) розходженні в системах мов оригіналу й перекладу (в одній з мов може бути відсутня категорія, властива іншій мові; всередині однієї і тієї самої категорії членування відрізняються; зіставні лінгвістичні категорії не цілком співпадають за обсягом значення);

2) розходженні норм у мовах тексту-перекладу і тексту-оригіналу (з порушення норми убачаються в тому випадку, коли суть висловлення зрозуміла, однак викликає уявлення про не правильність мови (так звані нормативні відхилення);

3) незбіг узусу, діючого в середовищі носіїв мов оригіналу й перекладу (узус розуміється як правила ситуативного використання мови; відображає мовні звички і традиції певного мовного колективу).

Взагалі, трансформації, які використовуються під час перекладу, слід розглядати з одного боку, як перефразовування тексту оригіналу засобами

іншої мови, а з іншого – як адаптацію тексту перекладу до умов сприйняття повідомлення одержувачем перекладу [19].

Ми поділяємо думку згаданих вище науковців про те, що здійснення перекладацьких трансформацій є творчим процесом, пов'язаним з глибоким розумінням значення тексту однієї мови та вільним володінням виразними засобами іншої.

Залежно від характеру одиниць мови оригіналу перекладацькі трансформації поділяються на стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, лексичні та граматичні [21].

Під стилістичними трансформаціями розуміються такі способи перекладу, за допомогою яких перекладач змішує стилістичні акценти, нейтралізуючи або, навпаки, актуалізуючи коннотативні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, прийнятих у мові перекладу.

Морфологічні трансформації являють собою заміну однієї частини мови на одну чи на кілька інших частин мови.

Суть синтаксичних трансформацій убачається у зміні синтаксичних функцій слів та словосполучень. При перекладі пасивного стану можемо використовувати минулий час. Порядок займенників вказує вже на пасивність дії.

Семантичні трансформації здійснюються на основі різноманітних причинно-наслідкових зв'язків, що існують між елементами описуваних ситуацій. Лексичні трансформації тлумачаться як відхилення від прямих словникових відповідників і виникають, головним чином, тому, що обсяг значень лексичних одиниць вихідної та перекладної мов не співпадає.

Суть граматичних трансформацій полягає в перетворенні структури речення у процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Тож, опрацьована лінгвістична література дозволяє виявити такі підходи деяких науковців до визначення типів трансформацій.

Так, О.Л. Семенов виокремлює *лексичні* (диференціація, конкретизація та генералізація значення, змістове розгалуження, антонімічний переклад, описовий переклад), *граматичні* (заміни, зміна порядку слів, словосполучень, речень тощо), *семантичні* (генералізація, конкретизація, додавання, пропуски) та *стилістичні* (компенсація та адаптація перекладу) типи трансформацій [26].

Залежно від характеру перетворень перекладацькі трансформації поділяються В.Н. Комісаровим на *лексичні* (перекладацька транскрипція, транслітерація та перекладацьке калькування), *граматичні* (дослівний переклад, розчленування речень, об'єднання речень і граматичні заміни) та *лексико-граматичні* (прийом антонімічного перекладу, прийом описового перекладу і прийом компенсації) [14].

У Л.С. Бархударова знаходимо такі перекладацькі трансформації: *граматичні*, серед яких перестановки, заміни, опущення й додавання; *лексичні* заміни (конкретизація та генералізація) і *комплексні лексико-граматичні* заміни (антонімічний переклад) [13].

До перекладацьких трансформацій також відносяться *лексичні* та *семантичні* (генералізація, диференціація, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація і повна перестановка сегментів тексту), а також *граматичні* (переміщення, тобто зміна порядку слів і словосполучень, граматичні заміни, додавання та пропуски) трансформації [19].

У науковій літературі відомо багато підходів щодо класифікації граматичних трансформацій. У нашому дослідженні ми користуємося класифікацією Л.С.Бархударова, який всі види граматичних трансформацій, що здійснюються при перекладі, звів до чотирьох елементарних типів, а саме [13]:

1) *перестановки* (зміна розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу, тобто слів, словосполучень, частин складного речення);

2) *заміни* (заміна форми слова, частин мови, членів речення, синтаксичні заміни в складному реченні, простого речення на складне, складного речення на просте, підрядного речення головним, головного речення підрядним, сурядності на підрядність, підрядності на сурядність, сполучникового типу зв'язку на безсполучниковий, безсполучникового типу зв'язку на сполучниковий);

3) *додавання* (відновлення при перекладі випущених у мові оригіналу “доречних слів”);

4) *опущення* (випущення тих чи інших “зайвих слів” під час перекладу).

Перекладацькі трансформації класифікуються Л.К. Латишевим за характером відхилення від міжмовних відповідностей, і поділяє їх на [17]:

1) *морфологічні*, роль яких полягає у заміні однієї категоріальної форми іншими або кількома;

2) *синтаксичні*, метою яких є зміна синтаксичної функції слів і словосполучень;

3) *стилістичні*, які розглядаються як зміна стилістичного забарвлення відрізка тексту;

4) *семантичні*, завданням яких є зміна не лише форми вираження змісту, але й самого змісту, за допомогою якого описана ситуація;

5) *змішані*, які охоплюють лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні трансформації.

Три типи перекладацьких трансформацій пропонуються у класифікації Т.Р. Левицької [18]:

1) *граматичні* трансформації, до яких відносяться перестановки, опущення і додавання, перебудови та заміни пропозицій;

2) *стилістичні* трансформації, до яких належать такі прийоми, як синонімічні заміни й описовий переклад, компенсація та інші види замін.

3) *лексичні* трансформації, які містять заміну і додавання, конкретизацію й генералізацію понять.

Інтерес становить і класифікація, запропонована О.Д. Швейцером, який виокремлює такі групи трансформацій [96]:

1) трансформації на компонентному рівні семантичної валентності у випадку застосування різного роду замін. Наприклад, заміна морфологічних засобів лексичними, іншими морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші;

2) трансформації, що здійснюються на референціальному рівні, а саме:

- конкретизація (або гіпонімічна трансформація);
- генералізація (гіперонімічна трансформація);
- заміна реалій (інтергіпонімічна трансформація);
- переклад за допомогою реметафоризації (синекдохічна трансформація);

- метонімічні трансформації;

- реметафоризації (заміни однієї метафори іншою);

- деметафоризації (заміни метафори її антиподом – неметафорою);

- комбінації вищезазначених трансформацій;

3) трансформації на стилістичному рівні: компресія і розширення.

Під компресією мається на увазі еліпсис, семантичне стягнення, опущення надлишкових елементів і лексичне згортання [13].

Три типи трансформацій: лексичні, граматичні, семантичні виокремлює у своїй класифікації Р.К. Міньяр-Білоручев [63]:

1) *лексичні* трансформації, до яких автор відносить прийоми генералізації й конкретизації;

2) *граматичні* трансформації охоплюють прийоми пасивізації, заміну частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування;

3) *семантичні* трансформації, до яких належать синонімічні, метафоричні заміни, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації.

Іноземні лінгвісти Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне пропонують певні прийоми, які варто використовувати в ході перекладацької роботи. Так, у

процесі непрямого перекладу зміст тексту може спотворюватися або зовсім зникати, може навіть спостерігатися зміна норм мови у неправильному руслі. Це пов'язано з тим, що здійснити прямий переклад у цій ситуації неможливо. Зважаючи на це, Ж. Дарбельне і Ж.-П. Віне висунули ідею про дві групи технічних прийомів, які використовуються під час перекладу [4]:

1) прийоми прямого перекладу:

- дослівний переклад;
- калькування;
- запозичення;

2) прийоми непрямого перекладу:

- еквіваленція (передача змісту попереджувальних написів, прислів'їв, афоризмів іншими словами);
- транспозиція (заміна однієї частини мови іншою);
- адаптація (заміна деталей повідомлюваної історії іншими);
- модуляція (зміна присутньої точки зору).

Далі всіх, на наш погляд, пішов М.К. Гарбовський, який поряд із трансформаціями виокремив ще й перекладацькі деформації, які є також перетвореннями, однак пов'язаними з певними перекладацькими втратами і стосуються, насамперед, форми мовленнєвого твору, хоч можливими, на його думку, є й семантичні деформуючі операції [39]. Водночас він вирізняє неусвідомлені перекладацькі помилки. Причинами помилок можуть бути недостатнє володіння мовою оригіналу, недостатній когнітивний досвід перекладача, недостатність знань про описувану у вихідному тексті дійсність, неуважне ставлення до системи смислів тексту оригіналу, нерозуміння авторської думки, невміння розрізняти особливості індивідуального стилю автора тощо [39].

Натомість такий потрібний поділ перекладацьких перетворень ще більше ускладнює визначення трансформацій, позаяк межа між трансформаціями та деформаціями є не лише нечіткою, а й недостатньо

обґрунтованою, оскільки, з одного боку, дослідник обмежує деформації лише формою, з іншого – припускає можливість семантичних деформацій.

Розмежування трансформацій і помилок перекладу надає трансформаціям лише позитивний статус правильного вибору відповідників у перекладному тексті, але дуже важко, на думку науковця А.Я. Коваленка, віднайти критерії оцінки відповідності оригіналу й перекладу, зважаючи на наявність різних настанов перекладу, різної мети перекладу, а також найголовніше – з огляду на те, що досягнення повної еквівалентності можливе лише в ідеалі [11].

Отже, як бачимо, дослідники розрізняють перекладацькі трансформації залежно від рівнів мови, на яких вони відбуваються та типів перетворених вихідних одиниць (одиниць оригіналу). Водночас між багатьма класифікаціями простежуються спільні риси. Так, наприклад, більшість учених розглядають такий перекладацький прийом, як заміна. Проте Я.Й. Рецкер [83] виокремлює заміни як підвид граматичних трансформацій; Л.С.Бархударов [13] окреслює їх як самостійний прийом перекладу, а Т.Р. Левицька, [18] взагалі, відносить заміни до лексичних трансформацій. І таких прикладів можна навести багато, оскільки переклад є творчим процесом, а перекладацькі трансформації спрямовані не лише на аналіз відношення між одиницями мов оригіналу та перекладу, а й на досягнення еквівалентності перекладу [18].

Тож, найоптимальнішою, на наш погляд, є класифікація, запропонована Я.Й. Рецкером [83], оскільки вона містить дві основні групи трансформацій (лексичні і граматичні), які, у свою чергу, охоплюють конкретні прийоми перекладу. Разом з тим Л.М. Черноватий [28] вважає, що до цієї класифікації слід приєднати ще одну групу трансформацій, а саме: синтаксичні трансформації з подальшим їх поділом на членування, об'єднання речень та заміну синтаксичного зв'язку, зважаючи на те, що синтаксичний рівень мови є досить об'ємним, а синтаксичні зміни є невід'ємною частиною процесу перекладу.

2.2. Стратегії пошуку перекладних відповідностей при здійсненні українського перекладу арабської художньої прози

Варто відзначити, що в лінгвістичній літературі на тему перекладу арабських реалій, відображених у художніх творах, існує не так багато праць. Це може пояснюватися тим, що до цих пір арабські реалії недостатньо добре вивчені, а також вказує на актуальність дослідження прийомів перекладу арабських реалій українською мовою. Що стосується німецької, англійської та іспанської мов, можна зустріти роботи С. А. Фрідріха, В. Н. Крупнова, С. Влахова, Е. М. Верещагіна, В. С. Виноградова, А. Д. Швейцера, В. Г. Костомарова та ін.

Завдяки впорядкованій класифікації перекладач зможе визначити значущість тих чи інших реалій, а також вибрати метод їх перекладу. Розглядаючи художні тексти сучасної арабської літератури в контексті їх перекладу, скористаємося класифікацією реалій С. Влахова і С. П. Флоріна [3]:

I Географічні реалії

Назви об'єктів фізичної географії:

а) Країни: Йорданія, Судан, Ірак, Єгипет, Сирія, Лівія та ін.

б) Міста: Абу-Дабі, Хегра, Алеппо, Ель-Айн, Дамаск, Ра Ель-Хайма, Дубай, Тріполі та ін.

в) Географічні об'єкти: Мадаїн-Саліх ((صالح مدائن) - міста Саліха, самум (سموم) - сухий, гарячий вітер пустелі, оазис Аль-Ахса (الأحساء) - історична область, розташована в низовині вздовж Перської затоки, себха (سبها) - рівнинна смуга між пустелею і океаном, ваді (الوادي) - долина. Їх може бути безліч: Ваді-Хураймала, Ваді-Рімах та ін.

Назви рослин і тварин:

а) Рослини:

хумаїд (الحميض) - щавель пухирчастий,

тарсус (طرثوث) - паразитична рослина з насінням,

харман (حرمل) - вічнозелений чагарник,

джуммаїз (جميز)) - смоківниця,
сант абїад (سنت ابد) - біла акація,
фуль (فل) - аравійський жасмин і т. ін.

В якості окремого пункту класифікації можна виділити назви плодів фінікових пальм, адже араби розрізняли їх не тільки за сортами і місцем зростання, але і за мірою їх дозрівання: балях (بلح) - нестигли і тверді фініки; рутаб (رطب) - стиглі і свіжі фініки; тамро (تمر) - сушені фініки.

У той же час в арабських країнах налічується до 500 сортів фініків. Наприклад, Тамро Халас аль-Хардж (الخرج خلاص تمر) - це фінік середнього розміру, вологий, червонувато-коричневий з жорсткого гатунку виростає переважно в Аль-Хардж. Також Тамро Суккарі аль-Касим (سكس تمر) - напівм'який сорт, називається «цукровим» тому що при надкусиванні відчувається сильний цукровий присмак і ін.

б) Тварини: через особливу роль верблюдів, коней і ослів в побуті арабів, дані представники тварин мають більш 500 назв. Розглянемо деякі назви верблюдів в аналізованих романах:

рахіль (راحلة) - верхова верблюдиця,
хальфа (خالفة) - верблюдиця, що годує верблюденя,
бакіра (بكرة) - молочна верблюдиця,
лякіха ((لحقة)) - вагітна верблюдиця,
фатир (فاطر) - верблюдиця, що досягла зрілого віку, в якому вже неможливо завагітніти,

бадану (بدنة) - верблюдиця, принесена в жертву під час хаджу,
хамаль (همل) – верблюди, що пасуться без нагляду,
'ушару (عشراء) - верблюдиця на десятому місяці вагітності,
залюль ((ذلول)) - верблюд, призначений для скачок.

Також було віднайдено близько 27 назв верблюдів в класифікації за віком:

ба'ір (بعر) (верблюд 25-30 років),
хуаро (حوار) (верблюденя від 0-6 місяців),

джазу 'جدع' (верблюд, якому пішов 5 рік) і ін. [1] .

II Етнографічні реалії

побут:

а) Їжа:

кускус كسكس (страва з Північної Африки з манної крупи),

хуммус حمص (тертий горох з кунжутною пастою, заправлений лимоном і оливковою олією),

куббе كبة (смажені в олії кульки з рубаної баранини, пшениці і насіння сосни).

б) Одяг:

джильбаб جلاباب (широка сукня до п'ят у вигляді сорочки),

нікаб نقاب (жіночий головний убір, що закриває обличчя з вузьким прорізом для очей),

хімара خمار (жіноча хустка, що закриває голову, плечі і груди),

кандур قندورة (довга чоловіча сорочка білого кольору),

'амам عمامة (чоловіча хустка, яку прийнято пов'язувати у вигляді тюрбана),

куфія كوفية або гутрі غترة (бавовняна червоно-біла або чорно-біла головна чоловіча хустка) і ін.

в) Житло, меблі, посуд:

хайма خيمة (бедуїнський намет, шатро),

куббе كبة (будинок з глини з маленькими віконцями і дверима),

сааха ساحة (внутрішній двір будинку),

хаммам حمام (лазня) і ін.

Праця:

а) Професії:

фаллах فلاح (селянин, хлібороб),

сакій ساق (носій на арабських ринках),

джаммаль جمال (погонич верблюдів) і ін.

б) Організація праці:

нікабу ذقابة (профспілка),
мудірія مديرية (департамент),
мазра'а مزرعة (ферма) і ін.

Мистецтво і культура:

а) Музика і танці:

анашід أناشيد (мусульманський спів, який традиційно виконувався чоловічим вокалом без супроводу музичних інструментів),
дабк كند (народний танець в Лівані, Сирії, Йорданії) і ін.

б) Музичні інструменти: най ناي (флейта),

рикк رق (вид бубна) і ін.

в) Поезія:

газаль غزل (строфа арабського віршування),

касида قصيدة (довгий моноримний вірш),

бейт بيت (двовірш із закінченим змістом) і ін.

г) Звичаї, ритуали:

ніках نکاح (одруження за мусульманськими законами),

хїтба خطبة (сватання),

салят صلاة (мусульманська молитва),

саум صوم (пост, який триває від світанку до заходу сонця),

хадж حج (мусульманський обряд у вигляді обходу навколо Кааби),

таваф طواف (обхід навколо Кааби) і ін.

д) Культислужителі і послїдовники:

алїм عالم (вчений),

шейх شيخ (старїйшина),

їмам إمام (керївник мечетї),

муедзин مؤذن (виголошує азан на молитву),

ахун أخ (старшїй їмам у мечетях в декїлькох районах),

факїх فقيه (знавець їсламського права) і ін.

е) Календар:

ашура عاشوراء (1 (10-й день місяця мухаррама),

рамадан رمضان (9 (місяць місячного календаря, місяць посту),
ід аль-Адха عيد الأضحى (свято жертвопринесення),
ід аль-фітр عيد الفطر (свято розговіння) та ін .

Виміри і гроші:

а) Одиниці вимірів:

зіра ذراع (міра довжини, приблизно рівна 0,6 м),
кінтар قنطار (міра ваги, що дорівнює 44,928 кг),
са' صاع (міра ваги, що дорівнює 2660 г),
феддан فدان (міра площі, що дорівнює 4600 кв.м),
ардебب أردب (міра об'єму, що дорівнює 197,75 л) і ін.

б) Грошові одиниці:

дирхам درهم,
динар دينار,
ліра ليرة,
реал ريال,
фельс فلس,
мелло ملة і ін.

Час доби:

духа ضحى (ранок, починається з закінчення світанку і триває до
моменту проходження сонця через зеніт),

зухр ظهر (полуденний час, починається після проходження сонця через
зеніт і триває до післяполудневого часу),

'аср عصر (післяполуденний час, триває від моменту, коли тінь
предмета перевершує його власну довжину, до початку заходу сонця) і ін.

Релігія:

шаріат شريعة (сукупність юридичних норм права),

Коран قرآن (священна книга ісламу),

іслам إسلام (мусульманська віра),

ракаата ركعة (поясний уклін),

сажда سجدة (земний уклін),

дуа دعاء (благання),
акида عقيدة (віропереконання),
хадис حدیث (пророче повідомлення),
Расул رسول (посланник від Бога),
кааба مكة (священний будинок) і ін.

III Суспільно-політичні реалії

Адміністративно-територіальний устрій: мухафаза محافظة (наприклад, в Сирії, Йорданії, Кувейті), вилайя ولاية (в Тунісі, Алжирі, Судані), емірат إمارة (в ОАЕ) і ін.

Органи і носії влади:

- а) Органи влади: меджліс مجلس (Народні збори), шура شوری (Рада).
- б) Носії влади: валі والي (правитель), емір أمير (в ОАЕ), султан سلطان .

Суспільно-політичне життя:

а) Політичні та громадські рухи: «БААС» (політична партія в Сирії та Іраку), «Брати-мусульмани» і т.д.

б) Установи: медресе (релігійний навчальний заклад), ЛАД (Ліга арабських держав), ОВК (Організація ісламської конференції) і т.д [5].

Військові реалії:

а) Зброя: джамбо جمبوية (кинджал без гарди і зігнутим у верхній третині клинком), ханджар خنجر (короткий, вигнутий арабський меч), сейф سيف (вигнута шабля з характерним наверхником) і ін.

б) Військовослужбовці: амід عميد (бригадний генерал), фарик амід عميد فريق (корпусний генерал), ляуаا لواء (дивізійний генерал), «Чорний ірис» الاسوداء السوداء (військовий підрозділ в Йорданії) і ін.

Яскравим прикладом втрати в контексті самостійного денотативного значення, тобто десемантизації, може служити арабське дієслово أتى (1. йти, приходити; 2. слідувати; 3. здійснювати, виконувати; 4. приводити; приносити; 5. знищувати; 6. закінчити, вичерпати). Хоча повносемантичні використання дієслова أتى зустрічаються, наприклад, у художніх текстах, однак в інформативних текстах денотативний аспект значення

послаблюється, і на перший план виступає граматичне значення дієслівного часу, а саме значення теперішнього результативного. Це значення може бути визначене як «стан, який зберігається у даний момент і виник в результаті дії, яка завершилася до моменту мовлення» .

Вибір українського відповідника для дієслова **أتى** залежить, по-перше, від нормативних сполучень того українського слова, яке вибрано для перекладу арабського підмету (**فَاعِلٌ**), і, по-друге, від вибору української форми вираження теперішнього результативного часу. Такою формою може стати:

1) дієприкметник пасивного стану минулого часу або співвідносна із пасивними дієприкметниками незмінна предикативна форма на -но, -то:

المؤتمر حضور على موافقتهما الحكومة أعلنت ان بعد أتى الى قرار هذا ان

«Це рішення було прийнято після того, як уряд заявив про свою згоду взяти участь у конференції».

2) дієслово минулого часу доконаного виду:

...بداية في زيارته أتى – «Цим візитом він розпочав...»

3) дієслово теперішнього часу недоконаного виду:

القوى هذه طليعة في أتى بلادنا ان

«У авангарді цих сил іде наша країна».

Слід також відзначити, що втрачаючи денотативне значення, дієслово **أتى** наближається до допоміжних дієслів і набуває здатності з'єднуватися у реченні з великою кількістю якісно різноманітних імен-суб'єктів, наприклад: **زيارة** – «візит»; **اجتماع** – «зустріч»; **حياة** – «життя»; **تلوث** – «забруднення (навколишнього середовища)»; **قرار** – «рішення»; **دولة** – «держави» та ін.

Використання дієслова **تحرك** і його масдара **تحرك** також є прикладом виразного впливу контексту на значення слова. У цьому випадку контекст, що з'єднує слово із конкретною ситуацією, збагачує його семантичну значимість. Значення **تحرك** у словниках тлумачиться як позначення руху взагалі («рухатись; ворухитися; проявляти активність») із можливою присутністю двох додаткових ознак: початку дії та тривалості (множинності).

Як відомо, чим менше денотативних ознак міститься у семантичній системі окремого слова, тим ширше його сполучуваність у реченні. Так, дієслово *تحرك* поєднується із практично необмеженою кількістю різноманітних імен, як живих істот (*قيادة* – «керівництво; керівники», *رجل* – «чоловік»), так і неживих, причому серед останніх зустрічаються як активні (*دولة* – «держава»; *قوات* – «збройні сили»), так і інактивні (*موقف* – «позиція») терміни, а також окреслення абстрактних понять (*ثروة* – «багатство»).

Широка сполучуваність веде до того, що за допомогою згаданого дієслова описується велика кількість конкретних ситуацій, у т.ч. й таких, для описання яких в українському тексті потрібне виокремлення більшої кількості додаткових семантичних ознак, ніж їх міститься у значенні окремо взятого слова *تحرك*. В результаті при перекладі виникає необхідність уточнення характеру руху за допомогою перекладацьких трансформацій:

بين الـثناذية الـعلاقات و الـمقابل الـسياسي الـتحرك الـمبادئات تـناول و
أوكرايا و مصر.

«Переговори стосувалися майбутніх політичних дій та двосторонніх відносин між Єгиптом та Сирією».

السرعة بـبالغ تـتحرك كاذت الـالأحداث ان

«Події розгорталися стрімко».

عروقي في تـتحرك شعبي دماء كاذت

«У моїх жилах тече кров мого народу».

Таким чином, говорячи про лексико-семантичні аспекти мови арабської літератури, ми можемо зробити висновок, що формування її лексичної системи зумовлене тими завданнями, що ставить перед собою письменник.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх їх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, водночас він у край необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачеві необхідно передати не лише суму смислів, закодованих у реченнях, але й інформацію, що стосується культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається позалінгвальною інформацією або фоновими знаннями.

Основним шляхом формування мови художнього твору є переносне вживання загальнолітературної лексики. Розглядаючи труднощі перекладу творів арабської літератури українською, необхідно зазначити дві характерні риси мови арабської художньої літератури: великий обсяг дублетних позначень у арабських виразах, нечіткість її виділеності із загального лексичного складу, а також широка синонімія. Це потребує від перекладача постійного й оперативного аналізу контексту, який суттєво впливає на значення слова, включаючи його до складної системи (тексту) в якості одного з елементів цієї системи. Ступінь впливу контексту впливає на те, наскільки певне слово у даному контексті зберігає своє словникове значення, а також зумовлює два протилежні процеси: десемантизацію та конкретизацію. Всі ці особливості перекладач повинен належним чином враховувати у процесі перекладацької діяльності для уникнення неадекватності перекладу.

Говорячи про лексико-семантичні аспекти мови арабської літератури, ми можемо зробити висновок, що формування її лексичної системи зумовлене тими завданнями, що ставить перед собою письменник. Саме ці завдання викликають потребу у відборі адекватних мовних засобів, у т.ч. і лексичних. Серед інших факторів, що впливають на процес відбору лексичних засобів, ми можемо назвати особливості художньої комунікації, склад аудиторії та ін. Сукупна дія усіх цих факторів призводить до

функціональної орієнтації усіх засобів, використовуваних у даному стилі, і передусім лексичних.

РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АРАБСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

3.1. Типологія лексичних трансформацій при українському перекладі арабської художньої прози

З давніх-давен мова була не тільки засобом спілкування і передачі думки, а й способом відображення світогляду цілого народу, збереження і передачі його культури.

Твори сучасної алжирської авторки А. Мостеганемі насичені численними реаліями, що дозволяють відтворити колорит арабського світу, описаного в їх творах. Розглянемо особливості перекладу реалій у романі «Спогади тіла» зазначеної письменниці.

Як ми зазначали раніше, арабська та українська мови належать до різноструктурних мов. Перекладач, який не володіє знаннями про особливості культури арабських країн, а також тематики перекладу, не здатний надати правильний переклад.

Завдання, які постають перед перекладачем, можна розділити на три групи: проблеми мовного етикету, «помилкові друзі перекладача» і передача незнайомих читачеві культурних покликань. Основна проблема мовного етикету полягає в тому, що, хоча в арабській мові є псевдоплюральне «Ви» однини, вживається воно значно рідше, ніж в українській. Як правило, в мовленні вживається займенник «ти», в тому числі в таких ситуаціях, які в українській мові були б неприйнятні.

Так, в прикладі нижче дівчина-студентка університету говорить «ти» чоловікові майже в два рази старшому за себе, ветерану війни і відомому художнику, якого бачить уперше за своє свідоме життя. В українській мові в такій же ситуації вона, швидше за все, звернеться до нього на «ви», і переклад повинен це відображати:

[102, с. 68] امدن عوي ن تأس "له نوک تس اوجوم انه لاوطرت ف ضرعلا ؟") ...)

Wa 'andama sa'altuni "Hal satakun mawjudan hena tawal fitrat al-ma'aredh?"

(...)

- Ви будете тут весь час, поки йде виставка? - запитала ти.

У другому прикладі до головного героя на «ти» звертається сусід; сусід цей не названий по імені і згадується тільки один раз. Очевидно, що з головним героєм вони знайомі лише поверхово і в українському варіанті перекладу повинні теж звертатися один до одного на «ви»:

ف يك ت نا...؟ ي نأسي راج وهو ي ضمي ةلا صلال. [102, с. 13]

Keif anta? Yasa'luni jar wa huwa yamdhi li-s-sala.

- Як поживаєте? - питає мене сусід, який йде на молитву.

Складність дещо іншого характеру полягає в тому, що розповідь ведеться від імені головного героя, при цьому частина розповіді він звертається до своєї коханої, а іншу частину - до читача. В обох випадках він говорить «ти», але в арабському є два займенники "ти" - чоловічого і жіночого роду. Образу коханої відповідає, природно, займенник жіночого роду, а читачеві – чоловічого; в оригіналі ми можемо сказати, коли одне змінюється іншим, тому що дієслівні форми другої особи змінюються за родами в усіх часах, а не тільки в минулому (як в українській мові). В українській це можливо далеко не завжди, і якщо перекладач буде вживати «ти» всюди, виникне плутанина (особливо з огляду на, що значна частина роману написана в теперішньому часі). Тому в українському варіанті головний герой до читача звертається на «ви», а до коханої - на «ти».

مرک ت بهوم ضد فرید و کحورج. یم ت ذ تو ن طول، مرت حی

ت نأ ک حارج ضد فرید و اه ت نأ ماماً ةی ل دج ةب ی جمع ... ش یعت ی ف دلب ت حی

154]

Ha anta amam jadliyyat 'ajiba. Ta'aish fi balad yahtarem mawhibatuka wa yarfudh juruhaka ... wa tantami li watan yahtarem jarahaka wa yarfudh anta.

Отже, перед вами постає цікава дилема: країна, в якій ви живете, вшановує ваш талант, але відкидає ваші рани; а батьківщина, якій ви належите, вшановує ваші рани, але відкидає вас.

У цьому прикладі він описує ситуацію в післявоєнному Алжирі з точки зору ветерана війни, звертаючись до читача. Як ми бачимо, дієслова *تد يعت* (ta'asish, «ти живеш») і *يم تنت* (tantami, «ти належиш / є громадянином») стоять в чоловічому роді 2 особи од. числа. Відповідні форми жіночого роду виглядали б як *تد يعت* (ta'aishin) і *يم تنت* (tantamin).

[102, с. 67] *ك ت فدا صمولمجا أم ل ح ي ب نذ م رمع.*

Wa musadifatuki ajmal ma halla bi mindhu amr.

А випадок, що звів мене з тобою - найпрекрасніше, що було за все моє життя.

У цьому прикладі він же звертається до коханої, що очевидно навіть без контексту.

Інший аспект мовного етикету – такі звернення, як «пан / пані». В Алжирі шанобливе звертання до чоловіків - «сі» (скорочення від «сіді») *ي ديس* (- «мій пане»). Як правило, подібні звернення (містер, месьє, герр ...) залишаються без перекладу і пишуться з малої літери:

[102, с. 56] *دم قة يط نسق, ي ل ط يل ي نم ع يب ك لذ ت ي بلا ي ذلا مل دع ي كانه قوررض هوجول, ي ذلا و هرت شا) ي س ط لارها (. ... (امدعب ل ص تا ي ب) ي س ف ير شلا*

(...) *ba'adama atasala bi si ash-Sharif min Qasantina, li yatlub minni biya'a dhalika l-bayt al-ladhi lam ya'ad hunak dhurura li wujuduhu, wa al-ladhi ashtarahu si at-Taher.*

Тоді мені з Константіни подзвонив сі аль-Шаріф і попросив продати будинок сі Тахера, вже не потрібний.

Проте, в одному випадку є допустимим відступити від цього правила, щоб передати просторіччя і створити більш звичну для читача атмосферу:

[102, с. 12] – *لاها ي س دلا خ ... شاو كار موي لا ... ? م ل سي ي لع راج.*

- Ahlan si Khaled ... wash rak al-youm? Yasallim aleyu jar.

- Добрий день, мусьє Халед ... як ся маєте? - вітає мене сусід.

Тут сусід послуговується алжирським діалектом, тоді як майже вся оповідь ведеться літературною арабською мовою. Діалект на тлі літературної арабської дуже сильно виділяється і, як правило, є маркером розмовності або

просторіччя. Перекласти діалект не можна, але можна написати таку ж просторічну або розмовну фразу українською.

Спотворене «мусье» несе відтінок просторіччя і є цілком припустимим: у еліти колоніального Алжиру французька була другою рідною мовою, тому не дивно, що подібні слова у них можуть бути в ходу до сих пір, а звернення до Халеда в такому дусі виправдане ще й тим, що він довго жив у Франції.

تلاق يهوي ذ فرعت اهدس فنب :

[102, с. 55] - ة سد نلا ادب ع د لوملا. ي نة قدي عس ك ناق لب.

Qalat wa hiya ta'arifuni bi nafsaha:

Al-anisa 'Abd-al-Mawla. Innani sa'aida bi laqa'ik.

Дівчина проторохтіла:

Мадемуазель Абд-аль-Мауля. Рада нашому знайомству!

«Аніса» - загальноарабське звернення до незаміжньої дівчини. На відміну від «сі», воно зустрічається тільки одного разу, до того ж пишеться з великої літери, тому що стоїть на початку речення. Таким чином, якщо у випадку з «сі» читач може здогадатися, що це слово означає пан, то тут це менш імовірно. Перекласти цей термін, назвавши дівчину пані або панянкою (а тим більше громадянкою або товаришем) не дозволяють норми сучасної української мови, а також час і місце діалогу (Франція, 70-ті роки). Діалог між Абд-аль-Мауля і головним героєм відбувається в Парижі, на виставці, де більшість відвідувачів – французи, і мається на увазі, що говорять персонажі теж французькою. Зараз звернення «mademoiselle» у французькому немає, але в ті часи воно ще було, тому, щоб не перевантажувати текст виносками і екзотичними для читача словами, найкраще вжити в перекладі його; тим більше, в іншому місці роману воно з'являється відносно іншої героїні того ж віку, що й Абд-аль-Мауля:

ل قع يا دعيب ذ ير شع ةذس ذأ ك ذ فاصأ ك لا سأو ة غلب قبي سد نرف ة قدي احم :

- Mais comment allez-vous, mademoiselle?

ذ يد رت ف ي لع سد فنب ة ف اسملا قبي و غللا :

- Bien, je vous remercie ... [102, с. 66]

A ya'aqal ba'ad a'shrin sina an asafuhaki wa 'asaluki bi lugha faransiya muhaida: «Mais comment allez-vous, mademoiselle?» Faturaddin aley bi nafs al-masafa al-lughawiyya: «Bien, je vous remercie ...»

Хіба можна через двадцять років просто потиснути тобі руку, байдуже запитати по-французьки: «Mais comment allez-vous, mademoiselle?» І почути твою відповідь, настільки ж байдужу: "Bien, je vous remercie ...»?

До «хибних друзів перекладача» належать три дуже важливі для роману слова: دهجم (mujahid), شهيد (shahid) і نونج (junun).

Почнемо з першого: в українській мові слово "моджахед" є, але конотації у нього суттєво інші, ніж в оригінальному (арабською) мовою взагалі і в романі Мостаганемі зокрема. «Ісламський енциклопедичний словник» трактує це слово так: «Ведення бойових дій для охорони майна і захисту людей є обов'язковим (фард) в ісламі (...) Мусульмани, які беруть участь у війнах, називаються муджахідами» [4], а також наводить слова пророка Мухаммеда: «Справжній муджахід той, хто веде боротьбу зі своїми пороками» (Тірмізі, Джихад 2).

Оскільки термін багатозначний, то і переводити його варто в різних випадках по-різному:

اهتابغو ةف يثكلا , بلا دعاوقلا ةير سلا ن يدهلجمال , اهنأكو حرشت كل ,
(... (ك لصوتف اهكلا سم ةب عشد تما

[102, c. 25] ةراغو دعب د رخأ. ةرجش دعب ةرجش ,

(...) Fatawassilaka masalikaha al-mutasha'aba, wa ghabataha al-kathifa, ila al-quwa'ad as-sirriya li-l-mujahidin, wa ka'annah tashruh laka shajara ba'ad shajara, wa maghara ba'ad ukhra .

Ці звивисті стежки ведуть вас крізь густі ліси в таємні укриття воїнів свободи, нібито роз'яснюючи вам по дорозі секрети кожного дерева, кожного грота.

Дана цитата досить лірична і поетична (герой, якому вже за п'ятдесят, розмірковує про втрачену юність), тому «борці за свободу» успішно в неї лягають, а головне, є, мабуть, найближчим за змістом варіантом перекладу.

شاق نال وأ ددرت لاء. ناك شاق نلا طقف، لوح قرطلا قذملاً ي تلان كمى نأ اهل سن
ملون كى كانه نم لاجم

[102, c. 34] د تح سنوت، ئيح ت ناك دعاوق لاقى فلخلان يدهلجملل.

Wa lam yakn hunak min majal li-n-nuqash aw al-taraddud. Kan an-nuqash faqat hawl at-turq al-amna al-lati yumkin an nasallukaha hatta Tunus, heithu kanat al-quwa'ad al-khalfiya li-l-mujahidin.

Не було часу ні на роздуми, ні на суперечки - сперечатися можна було тільки про те, яким шляхом буде найбезпечніше дістатися до Тунісу, де розташовувалися тилові бази наших бійців.

Друга цитата простіша за стилем і настроєм, що відповідає ситуації (головному герою потрібно ампутувати руку, а зробити це можна тільки в Тунісі), тому муджахідіні перекладені прозаїчним і коротким «наші бійці».

Як правило, в романі "шахід" успішно перекладається словом "мученик"; у другому прикладі з'являється гра слів, але, на щастя, в українській мові її теж вдається зберегти:

مل اونوكى عادهش ... ناك لك دحاو مهم نم ادي هيش د لع قدح. (Mosteghanemi 2000: 26)

Lam yakunu shuhda '... Kana kul wahed minhum shahidan' ala hadda.

Вони не були «мучениками» взагалі – кожен з них став мучеником своїм, особливим способом.

تاق امحلا هسد فن، دهلا شلا يه شلاود امئاد يف ةصق مل نكي اهيف نم ناكم دوس
ل ط بل دحاو انأ ي ذلات نك، يد سح ذوناق

[102, c. 20]

Ana al-ladhi kuntu, hasb qanun al-hamaqat nafsahu, ash-shahed wa ash-shahid da'iman fi qissa lam yakn fiha min makan sawwa li batl wahed.

У цій історії, де було місце тільки для одного героя, я, в повній відповідності з законом підлості, був мучеником і мучителем.

نونج (junun) буквально перекладається як «безумство», але, судячи з контекстами, в яких воно з'являється, розуміти його слід швидше як «любовна пристрасть»:

كهجو ن ع ت ا م ص ب ي ن و ن ج ق با س ل ا د ا ك ا ل ا ف ر ع ا ك ه ا ف ش ل ا و ا س ت با ك م ك ت ر م ح و
ل ص ا و ا ث ح ب ل ا ي ف

[102, c. 17] قدي دجلا.

Awasalu l-bahth fi wajahuki 'an basmat jununi as-sabeq (букв: «сліди мого колишнього безумства»). Akad la a'arafu shafahuki wa la ibtasamuki wa hamratuki l-jadida.

Я продовжую шукати в твоєму обличчі сліди того, що колись викликало в мені пристрасть, і розумію, що твої губи, посмішка і нова помада мені ледве знайомі.

При зустрічі з відсилання до арабської культури, як правило, доводиться кілька розгортати оригінальний текст, щоб їх пояснити. Розберемо наступний, дуже характерний приклад:

ي ن ر ض د ي و ك ل ذ ت ي ب ل ا ي ر ع ش ل ا م ي د ق ل ا ي ذ ل ا م ل ه ق د ص ا ن م ل ب ق :

[102, c. 70] دعأ ي لاي ل لا ق ل ي ل دع ب ق ل ي ل د ق و ت ش ع ا ر ه ل ا دع ا ي ل ا ي ل ل ا

Wa yahdhuruni dhalika l-bayt ash-sha'airi al-qadim al-ladhi lam asaddaqahu min qabl (букв: «і мені спали на думку ті старовинні вірші, яким я раніше не вірив»): A'udda l-layali laylatan ba 'ada laylatin / Wa qad a'ishtu dahran la a'uddu l-layaliya (букв: «Ніч за вночі я вважаю ночі / за все своє довге життя до сих пір я не вважав ночей)

Мені згадалися слова старовинного поета Кайса, прозваного Маджнуном, яким я раніше не вірив. Кохану Кайса звали Лейла, що означає «ніч», і він писав, натякаючи на її ім'я:

Не лічив я години до того, не бачив, скільки сплигло,

А тепер – одну за одною – я ночей рахую число.

В оригіналі не говориться ні про Кайса-Маджнуна, ні про Лейлу, але арабомовний читач відразу зрозуміє, що вони маються на увазі. Легенда про Маджнуна і Лейла - такий же символ нещасної любові для арабомовних та мусульманського світу, як повість про Ромео і Джульєтту - для Заходу, але прототипи цих героїв – бедуїнський поет 7 ст. Кайс ібн аль-Мулаввах і його

двоюрідна сестра Лейла – дійсно існували, і до нас дійшли вірші Кайса. Арабомовний читач може не знати, що головний герой цитує саме касиду Маджнуна, але, помітивши, що в оригіналі слово «ніч» (воно ж ім'я Лейли) або «ночі» повторюється цілих чотири рази в межах двох віршів, він зрозуміє, що це - натяк на ім'я Лейли, а слідом за цим шляхом асоціацій вийде на легенду про нещасну любов і зрозуміє, що головний герой порівнює себе і свою кохану з Лейлою і Маджнуном. Щоб зберегти хоча б частину цих асоціацій, доводиться дещо розгортати текст в перекладі.

3.2. Основні помилки при перекладі арабської художньої прози української мови та шляхи запобігання їх виникненню

При перекладі відбувається взаємодія культур, зіткнення двох різних цивілізацій. Для того, щоб отримати переклад, максимально наближений до оригіналу, перекладачеві необхідно володіти фоновими знаннями, розумінням особливостей двох культур, а також інтуїцією. Адже незнання культури і традицій може стати наслідком некомпетентності перекладача в відображенні конотації слів і духу народу. Професіоналізм перекладачів проявляється в умінні правильно використовувати різні прийоми перекладу реалій, адже замінюючи реалію на її еквівалент в іншій мові, можна зіткнутися з такою проблемою як втрата художньої цінності перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

Протягом багатьох років між лінгвістами та філологами велася дискусія про те, що ж таке реалії. «Реалії – це слова (і словосполучення), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального і історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого, будучи носіями національного і / або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, і, отже, не піддаються перекладу на загальних підставах, вимагаючи особливого підходу» [3].

Головні труднощі перекладу арабської суспільно-політичної лексики пов'язані також із такими її особливостями, як недостатність її виділеності із

загального лексичного складу, а також широка синонімія. Перша особливість потребує від перекладача постійного вичерпного аналізу контексту. При цьому він повинен пам'ятати, що в арабському терміні приховані теми лексичного і граматичного характеру, які у будь-який момент здатні опинитись на поверхні, і тоді переклад даного слова звичним термінологічним відповідником виявиться грубою помилкою. Так, зокрема, арабське слово **انفتاح** стійко зустрічається у складі словосполучення **سياسة الانفتاح** із термінологічним значенням «політика відкритих дверей», але у текстах може зустрітись й інше вживання цього слова:

ظلت عمان تعيش في عزلة داخلية لفترة طويلة و لم تبدأ في الفتح في العالم الخارجي الا منذ السبعينات.

«Довгий час Оман існував в умовах внутрішньої ізоляції, і лише з початку семидесятих років він почав встановлювати зв'язки із зовнішнім світом».

الديموقراطية في الانفتاح في أيامنا.

«У наш час демократія розцвітає і розвивається».

Роботу перекладача також ускладнює широка синонімія арабського терміну і суспільно-політичної лексики взагалі та наявність регіональних відмінностей. Регіоналізми виявляються у використанні тієї частини загального словникового складу, який широко представлений у текстах суспільно-політичної тематики. Порівняймо, наприклад, загальноарабський та йорданський варіанти наступних дієслів:

відставати – **تلكأ في** – تأخر في (йорд.)

відправитись у... – **غادر إلى** – شد رحالة إلى (йорд.)

пов'язуватися (про надії) – **تعلق على** – معقودة في (йорд.).

Певні труднощі для перекладу арабської суспільно-політичної лексики створюють також «відображені в ній особливості вербального мислення, такі як менший, порівняно з українською мовою, ступінь семантичної деталізації і частіше, ніж в українській мові, вживання метафори». Менший ступінь семантичної деталізації призводить при перекладі такої лексики на

українську мову до контекстуальної конкретизації. Так, наприклад, слово **الصحة** (букв.: «здоров'я») в одних текстах може конкретизуватися у термін «охорона здоров'я», а в інших – у термін «санепідемстанція». Що стосується «надлишкового» використання метафори, то часто перекладач мусить від неї відмовлятися:

من وضع يده في يد كل ...

(букв.: «Той, хто клав свою руку в руку кожного...»)

«Той, хто готовий до співробітництва із кожним...».

و لا يدلوه بدلوه مباشرة.

(букв.: «Не черпати своїм відром безпосередньо»)

«Не брати безпосередньої участі» або «Не мати до цього ніякого відношення».

В. С. Виноградов виділяє наступні способи перекладу слів-реалій:

- 1) транскрипція (транслітерація);
- 2) гіпо-гіперономічний переклад;
- 3) уподібнення;
- 4) перифрастичний переклад;
- 5) калькування [25].

Метод транскрипції відрізняється від методу транслітерації тим, що в першому випадку звукова форма слова повністю передається мовою перекладу. Таким чином переводяться назви арабських країн, міст та інших власних назв: «Кувейт», «Ємен», «Катар» і ін. В нашому аналізі було зафіксовано 35% використання методу транскрипції від загального числа випадків передачі оригінального змісту.

Метод транслітерації використовується в тому випадку, коли при перекладі неможливо обійтися без буквених змін. Наприклад, «Аль-Магриб» перекладають як «Марокко», «Єгипет» - «Міср». Не можна сказати, що цей переклад українською мовою був запозичений безпосередньо з арабської мови. В даному випадку був застосований метод транслітерації з англійської

мови: Algeria, Egypt, Morocco. Місто Аль-Хіджр الحجر називають Хегра. Це пов'язано з діалектальними змінами, коли букву «джи» замінюють на «г».

Зазначений метод також використовується при перекладі арабських назв з елементами слів أب و «abu» (батько), أم «розум» (мати), بن «бін» (син) незалежно від їх граматичної складової в арабській мові. Наприклад, пропозиція «... قال ع فان بن ع ثمان أن ورد هوية أبي بي عن» буде перекладається як: «Чи передається від Абу Хурейра, що Усман бін Аффан сказав ...». Арабські прізвища (лякаб) також переводяться за допомогою транскрипції: الله سيف «Сейфуллах», що означає меч Аллаха; نور الدين «Нуруддін» (світло ісламу) і ін.

Найчастіше транскрипція і транслітерація не відображують повну картину того, що відбувається, що може привести до інформаційного вакууму. Це може відбуватися при передачі арабських одиниць виміру. Щоб цього уникнути, вдаються до комбінованого методу перекладу з використанням коментарів і виносок. Так, у «Сахіх Аль-Бухарі» наявний хадіс (№ 1503), в якому є вказівка на таку міру ваги як са'. Повідомляється, що ібн 'Умар розповідав: «Посланник Аллаха (мир йому і благословення Аллаха) зобов'язав роздавати закят аль-Фітр у вигляді одного са' їжі ...» Якщо обмежитися методом транслітерації, реципієнт може не зрозуміти, що саме мається на увазі під цією мірою ваги. Для цього використовують виноски, що пояснюють значення слова. У нашому випадку пояснення про те, що са' - це міра ваги, що дорівнює 2660 кг.

Арабська мова насичена багатозначними словами, тому дуже часто використовується гіпо-гіперонімічний переклад (узагальнено-приблизний). Для цього прийому перекладу характерно встановлення відносин еквівалентності між словом оригіналу, реалією, що передає видове поняття, і словом перекладу, що називає відповідне родове поняття, або навпаки. Наприклад, українському гіпоніму відповідає арабський гіперонім: слово «місто» може перекладається на арабський як (мадіна) مدينة, (баляда) بلدة, (Міср) مصر; слово «час» відображається в арабській мові різними словами,

такими як (хін) حین, (уакт) وقت, (заман), زمان; «мить» - (ляхза) لحظة, (бурха) برة. Арабському гіпоніму відповідає український гіпернім: (азрак) أزرق - синій, блакитний; (Хамм) حم - тесть, свекор, свояк.

Що стосується звуження поняття, то воно спостерігається в наступних прикладах:

- غدوة (гудуатан) «час від початку ранкового намазу до сходу» в словнику Х.К. Баранова перекладається як «ранній ранок»;

- سحرا (сахаран) «кінець ночі, час незадовго до ранкового намазу» - зоря, світанок;

- صباحا (сабахан) «час від початку 2-ї половини ночі до zenіту» - ранок, світанок;

- مساء (маса-ан) «час від zenіту до початку 2-ї половини ночі» - вечір [4].

Випадки використання гіпо-гіперонімічного перекладу склали 25% від усієї кількості матеріалу дослідження.

Якщо ж необхідно встановити відповідність між перекладним словом і словосполученням на мові реципієнта, що дає пояснення його сенсу, використовують описовий переклад: ханджар خنجر (короткий, вигнутий арабський меч), халіджі خلیجی (народний танець в країнах Перської затоки), Гутрі غترة (головний чоловічий убір у вигляді бавовняної хустки)

Існує також уподібнювальний (приблизний) переклад, при якому підшукуються між двома мовами подібності. Найчастіше при використанні даного методу перекладу втрачається національний колорит, оскільки неможливо навести еквівалент однієї реалії для іншої. Наприклад, слово حمام хаммам: з боку може здатися, що переклад цього слова «лазня, ванна, купальня» володіє ідентичним значенням в арабській мові. З одного боку, так і є, але не варто забувати про культурну відмінність. В Україні лазні будуються з дерева, а «хаммам» - з мармурової керамічної плитки. Слово خف хуффи в словнику Баранова перекладається як «черевик, туфля», хоча в арабському світі вони відомі як шкіряні шкарпетки, які не пропускають

вологу, які щільно прилягають до ноги, повністю закриваючи щиколотку. Такий вид перекладу зустрівся в ході дослідження у 20% випадків..

Наступним видом перекладу арабських реалій вважається калькування.

Калькування - це запозичення іншомовних слів, виразів, фраз буквальним перекладом відповідної мовної одиниці. Даний прийом часто використовується при перекладі релігійно-політичної лексики. У зв'язку з відповідною політичною атмосферою в арабських країнах виникло таке поняття, як الربيع العربي «Арабська весна» (рабі " Арабі). Воно виникло методом калькування з англійської мови «Arab Spring». Назви різних релігійно-політичних партій переводяться теж за допомогою методу калькування. Наприклад: «Партія визволення» الحزب التحريري (хизб ут-Тахрір) або «Брати мусульмани» المسلمون الإخوان (іхуан муслімун). Слід зауважити, що до калькування в аналізованих текстах перекладачі вдавались у 20% випадків.

Варто відзначити, що багато арабських реалій перестали потребувати перекладу, оскільки вони закріпилися в українській мові шляхом запозичення: імам, мінбар, мечеть. Так само, не було зафіксовано й випадків перифрастичного перекладу.

Відтак, найбільш частотним серед проаналізованих способів перекладу текстів художньої літератури с арабської мови українською є транскрипція і транслітерація іншомовних реалій (35%). 25% від усіх проаналізованих випадків склало використання гіпо-гіперонімічного перекладу. Уподібнювальний переклад представлений у 20% випадків. До калькування перекладачі вдавались у 20% випадків.

Більш докладно результати частотності використання конкретних засобів перекладу арабомовного художнього тексту представлені на рисунку 3.1.

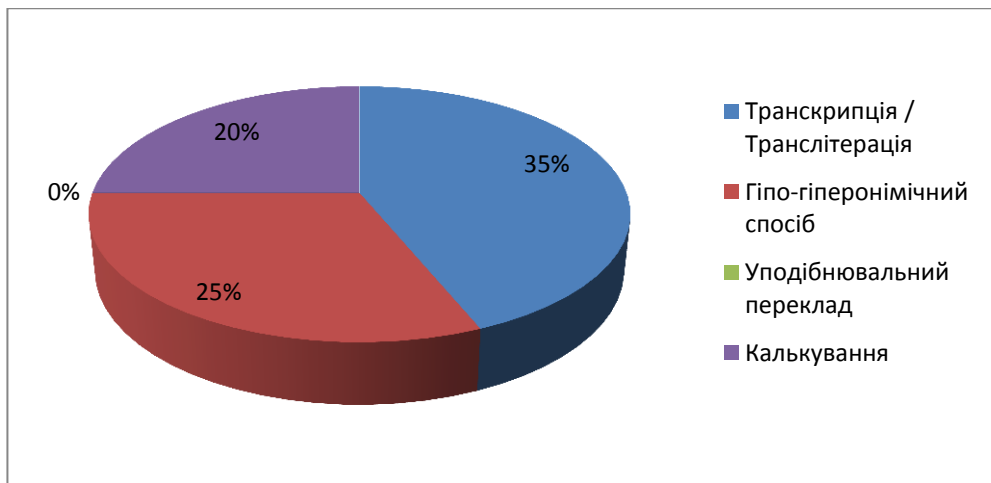

Рисунок 3.1. Показники частотності використання конкретних засобів перекладу арабомовного художнього тексту

Таким чином, щоб переклад був якісним, необхідно враховувати специфіку тексту, що перекладається, а також орієнтуватися на аудиторію, використовує. слухачів і читачів. Так, якщо перекладач бажає зберегти колорит, він використовує транслітерацію арабських реалій, якщо ж жанру літератури не властивий елемент екзотики, використовує приблизний переклад. Метод калькування частіше використовується при перекладі політичних реалій. Однак варто сказати, що найчастіше в практиці перекладу відбувається комбінування декількох способів перекладу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

При перекладі відбувається взаємодія культур, зіткнення двох різних цивілізацій. Для того, щоб отримати переклад, максимально наближений до оригіналу, перекладачеві необхідно володіти фоновими знаннями, розумінням особливостей двох культур, а також інтуїцією. Адже незнання культури і традицій може стати наслідком некомпетентності перекладача в відображенні конотації слів і духу народу. Професіоналізм перекладачів проявляється в умінні правильно використовувати різні прийоми перекладу реалій, адже замінюючи реалію на її еквівалент в іншій мові, можна зіткнутися з такою проблемою як втрата художньої цінності перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

Щоб переклад був якісним, необхідно враховувати специфіку тексту, що перекладається, а також орієнтуватися на аудиторію, використовує слухачів і читачів. Так, якщо перекладач бажає зберегти колорит, він використовує транслітерацію арабських реалій, якщо ж жанру літератури не властивий елемент екзотики, використовує приблизний переклад. Метод калькування частіше використовується при перекладі політичних реалій. Однак варто сказати, що найчастіше в практиці перекладу відбувається комбінування декількох способів перекладу.

В результаті дослідження було виявлено, що багато арабських реалій перестали потребувати перекладу, оскільки вони закріпилися в українській мові шляхом запозичення: імам, мінбар, мечеть. Так само, не було зафіксовано й випадків перифрастичного перекладу.

Найбільш частотним серед проаналізованих способів перекладу текстів художньої літератури з арабської мови українською є транскрипція і транслітерація іншомовних реалій (35%). 25% від усіх проаналізованих випадків склало використання гіпо-гіперонімічного перекладу. Уподібнювальний переклад представлений у 20% випадків. До калькування перекладачі вдавалися у 20% випадків.

ВИСНОВКИ

Об'єктивна дійсність по-різному відбивається у свідомості людей, об'єднаних культурно-історичною спільнотою і які розмовляють однією мовою, і по-різному представлена в мові. Предмети об'єктивної дійсності об'єднуються в мовах за різними ознаками, і для найменування одних і тих же предметів використовується різна кількість слів, що не збігаються за обсягом та змістом значення.

Семантичні відмінності між мовами наочно виявляються при зіставленні їх номінативних одиниць (слів і словосполучень), а саме, при зіставленні систем багатозначних слів, які збігаються в окремих словникових значеннях; при аналізі компонентного складу, сполучуваності та функціонально-стилістичних особливостей семантичних одиниць з однаковим предметним значенням. Слово як одиниці читання в іншій мові, крім слова, можуть відповідати: словникове значення багатозначного слова; комбінаторне значення; словосполучення. Словниковому значенню, крім словникового значення і окремого слова, можуть відповідати комбінаторне значення і словосполучення і т.д. Іншими словами, паралельної відповідності слово - слово, словосполучення - словосполучення, словникове значення - словникове значення, комбінаторне значення - комбінаторне значення в різних мовах не існує.

Тож, перекладацькі трансформації є суттю процесу перекладу. Морфологічні трансформації практично нічого в плані змісту не змінюють. Синтаксичні перетворення мінімально торкаються початкового змісту. Семантичні трансформації пов'язані з глибшими модифікаціями у плані змісту.

Стилістичні трансформації зміщують акценти, нейтралізуючи або, навпаки, актуалізуючи конотативні відтінки значення, або ж адаптуючи мову перекладу до стилістичних норм, прийнятих у мові перекладу.

Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх їх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, водночас він у край необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачеві необхідно передати не лише суму смислів, закодованих у реченнях, але й інформацію, що стосується культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається позалінгвальною інформацією або фоновими знаннями.

Основним шляхом формування мови художнього твору є переносне вживання загальнолітературної лексики. Розглядаючи труднощі перекладу творів арабської літератури українською, необхідно зазначити дві характерні риси мови арабської художньої літератури: великий обсяг дублетних позначень у арабських виразах, нечіткість її виділеності із загального лексичного складу, а також широка синонімія. Це потребує від перекладача постійного й оперативного аналізу контексту, який суттєво впливає на значення слова, включаючи його до складної системи (тексту) в якості одного з елементів цієї системи. Ступінь впливу контексту впливає на те, наскільки певне слово у даному контексті зберігає своє словникове значення, а також зумовлює два протилежні процеси: десемантизацію та конкретизацію. Всі ці особливості перекладач повинен належним чином враховувати у процесі перекладацької діяльності для уникнення неадекватності перекладу.

Говорячи про лексико-семантичні аспекти мови арабської літератури, ми можемо зробити висновок, що формування її лексичної системи зумовлене тими завданнями, що ставить перед собою письменник. Саме ці завдання викликають потребу у відборі адекватних мовних засобів, у т.ч. і лексичних. Серед інших факторів, що впливають на процес відбору лексичних засобів, ми можемо назвати особливості художньої комунікації, склад аудиторії та ін. Сукупна дія усіх цих факторів призводить до

функціональної орієнтації усіх засобів, використовуваних у даному стилі, і передусім лексичних.

При перекладі відбувається взаємодія культур, зіткнення двох різних цивілізацій. Для того, щоб отримати переклад, максимально наближений до оригіналу, перекладачеві необхідно володіти фоновими знаннями, розумінням особливостей двох культур, а також інтуїцією. Адже незнання культури і традицій може стати наслідком некомпетентності перекладача в відображенні конотації слів і духу народу. Професіоналізм перекладачів проявляється в умінні правильно використовувати різні прийоми перекладу реалій, адже замінюючи реалію на її еквівалент в іншій мові, можна зіткнутися з такою проблемою як втрата художньої цінності перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

Щоб переклад був якісним, необхідно враховувати специфіку тексту, що перекладається, а також орієнтуватися на аудиторію, використовує слухачів і читачів. Так, якщо перекладач бажає зберегти колорит, він використовує транслітерацію арабських реалій, якщо ж жанру літератури не властивий елемент екзотики, використовує приблизний переклад. Метод калькування частіше використовується при перекладі політичних реалій. Однак варто сказати, що найчастіше в практиці перекладу відбувається комбінування декількох способів перекладу.

В результаті дослідження було виявлено, що багато арабських реалій перестали потребувати перекладу, оскільки вони закріпилися в українській мові шляхом запозичення: імам, мінбар, мечеть. Так само, не було зафіксовано й випадків перифрастичного перекладу.

Найбільш частотним серед проаналізованих способів перекладу текстів художньої літератури с арабської мови українською є транскрипція і транслітерація іншомовних реалій (35%). 25% від усіх проаналізованих випадків склало використання гіпо-гіперонімічного перекладу. Уподібнювальний переклад представлений у 20% випадків. До калькування перекладачі вдавалися у 20% випадків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акопян Ю.А. Лексико-семантические особенности австралийского варианта английского языка (на материале австралийской поэзии) : дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Ю.А. Акопян. – Москва, 2003. – 141 с
2. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика./Ирина Сергеевна Алексеева. Профессиональный тренинг переводчика – СПб.: Союз, 2001. – 288 с
3. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб.пособие. – М.: Флинта, 2010. – 224 с.
4. Али-Заде А. Исламский энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. URL: <http://darul-ilm.ucoz.ru/enciklopediya/ehnciklopedija.pdf> (дата обращения: 10.11.2019)
5. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Л.: Просвещение, 1981. 295 с.
6. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для ВУЗ – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта, 2002. – 384 с.
7. Арсентьева Е. Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков). – Казань : Изд-во Казанского университета, 2006. – 172 с.
8. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. – Казань, 1989. – 123 с.
9. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике / под общ. ред. Е.В. Падучевой. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. С. 21-41.
- 10.Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1996, 2004. – С.175.

11. Бавдинев Р.Р. Культурная коннотация и паремические единицы / Р.Р. Бавдинев // Вестник КазНУ. Вып. 8. Серия филологическая. С. 177-180.
12. Бакастова Т. В. Семантизация имени собственного в целом худож. тексте (на материале англ. яз.) : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1987. – 16 с.
13. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Междунар. отношения, 1975. 240 с
14. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Бацевич Ф.С. – К. : Довіра, 2007. – 205 с
15. Беляев Б.В. Психологический анализ языкового перевода // «Иностранные языки в высшей школе». М.: Росвузиздат, 1973. № 2. 162 с.
16. Бельчиков Ю.А. О культурном коннотативном компоненте лексики / Ю.А. Бельчиков // Язык: система и функционирование. М.: 1988. С. 30-35.
17. Большой российский энциклопедический словарь. – М. : Большая российская энциклопедия, 2008. – 1887 с.
18. Брыгина А.В. Лингвистические принципы адаптивирования художественного текста: дис. канд. филол. наук: 10.02.01. М., 2004. 200 с.
19. Вартанов Ю. П. Проблемы теории и практики литературного перевода с арабского: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22 / Ю. П. Вартанов ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 1992. – 17 с.
20. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков: Грамматика. Семантика. Ключевые концепты культур. Сценарии поведения / Пер. с англ. А.Д. Шмелева; под ред. Т. В. Булыгиной. М., 1999. 777 с.

21. Велединская С.Б. Курс общей теории перевода: учеб. пособие. Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2010. 230 с.
22. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с
23. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. М.: Русский язык, 1990. 246 с
24. Верещагин Е.М., Костомаров В.Н. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. - М., 1983
25. Виноградов В.С. Введение в переводоведение: Общие и лексические вопросы. - М., 2001
26. Виноградов В. В. О теории художественной речи. – М., 1971. – С. 22.
27. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Изд-во МГУ, 1978. 174 с
28. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М. : Высшая школа, 1986. 416 с.
29. Войнич И.В. «Золотая середина» как стратегия перевода: О (не)возможности ее достижения // Мир науки, культуры, образования / Горно-Алтайский гос. ун-т., 2010. Вып. 1. С. 41-45.
30. Войнич И.В. Стратегии перевода и «видимость»/«невидимость» переводчика (на материале русскоязычных переводов трагедии В. Шекспира «Юлий Цезарь») // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение», 2009 Вып. 35. С. 56-64.
31. Волошина А.В. Безеквівалентна і фонові лексика у східнослов'янських мовах : дис. канд. пед. наук: 10.02.17 / А.В. Волошина. – Кіровоград, 2001

32. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Вопросы языкознания, 2000. Вып. 1. С. 64-72.
33. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). М.: Изд-во РУДН, 1997. 331 с.
34. Воронков В. В. Прагматический аспект текста англоязычной публицистической журнальной статьи. / В. В. Алимов. – М., 1991.
35. Воскресенская Л.Б. Лингвострановедческая паспортизация лексики / Л.Б. Воскресенская. – М. : Изд-во Московского университета, 1985. – 121 с
36. Гак В. Г. Введение к новому большому французско-русскому фразеологическому словарю // Новый большой французско-русский фразеологический словарь. М. : Рус. яз. – Медиа, 2005.
37. Гак В.Г. Языковые преобразования: монография. М.: Языки славянской культуры, 1998. 513 с.
38. Галь Н. Слово живое и мертвое / Н. Галь. – 5-е изд. доп. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 368 с.
39. Гарбовский Н.К. Теория перевода. М.: Изд-во Московского университета, 2004. 544 с.
40. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
41. Егер Г. Коммуникативная и функциональная эквивалентность / Г. Егер; пер. с нем. А. Батрака // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978
42. Епифанцева Н.Г. Антропоцентризм как вектор развития современной лингвистики: лингвистика по Ф. де Соссюра: итоги и перспективы (к 155-летию со дня рождения Ф. де Соссюра): сб. материалов международной науч. конф. (21-22 февраля 2013г., Москва) / коллектив авторов. М.: ИИУ МГОУ, 2013. 378 с.

43. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англословянських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львівськ. держ. ун-ті, 1989. – 214 с
44. Иванов А.О. Безэквивалентное и неперебиваемое в переводе в свете современной лингвистической теории : дисс... канд. филол. наук / А.О. Иванов. – Ленинград, 1984 – 190 с
45. Кабакчи, В. В. Английский язык межкультурного общения / В. В. Кабакчи. – СПб: РГПУ, 1993. 200 с.
46. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English – Russian : учебное пособие. – СПб. : Издательство “Союз”, 2004. – 63-103 с.
47. Карасева Ю.А. Художественный текст как источник национально-культурной информации и выразитель национальной ментальности (на материале произведений художественной литературы стран андской культурно-исторической зоны) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Ю.А. Карасева. – М., 2012. – 22 с.
48. Ковбасюк Л.А. Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести: навч.-метод. посібник / Л.А. Ковбасюк, Н.В. Романова. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – 96 с.
49. Комарова, А. Н. Современный словарь иностранных слов / А. Н. Комарова. – М. : Русский язык, 2001. – 742 с.
50. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
51. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу / І.В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
52. Красных В.В. Словарь и грамматика лингвокультуры, Основы психолінгвокультурології. М.: Гнозис, 2016. 496 с.
53. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурологія: Курс лекцій. М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.
54. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М. : Рус. яз., 2001. – 944 с.

55. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – 2-е изд., перераб. – М. : Высш. шк. ; Дубна : Изд. центр “Феникс”, 1996. – 482 с.
56. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. 192 с.
57. Латышев Л.К. Технология перевода. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 280 с
58. Лосев, А. Ф. О понятии языковой валентности / А. Ф. Лосев // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – Вып. 5. – С. 403 – 413.
59. Лютикова В.Д. Языковая личность и идиолект. Тюмень: Издательство Тюменского университета, 1999. 185 с
60. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. М.: Высшая школа, 1985. 183 с.
61. Маслова В.А., Лингвокультурология. М.: Издательский центр «Академия», 2010. 208 с.
62. Мечковская К.Б. Социальная лингвистика. - М., 2000
63. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: Воениздат, 1980. 297 с.
64. Моем В. С. Місяць і мідяки. На жалі бритви: Романи / перекл. з англ. О. Жомнір, А. Муляр, О. Мокровольський ; передм. І. О. Влодавської ; худож. А. З. Толкачова. – Київ : Дніпро, 1989. – 574 с.
65. Моэм С. Луна и грош / пер. Н. Ман. – М. : Правда, 1982. – 320 с.
66. Моэм, С. (William Somerset Maugham) Луна и грош. (The Moon and Sixpence) / С. Моэм ; на англ. яз. – М. : Юпитер – Интер, 2004. – 260 с.
67. Мюллер, В. К. Новый англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – 6-е изд. – М. : Русский язык, 1999. – 880 с.
науки и образование. 2014. Вып. 1. С. 54-61.
68. Нелюбин Л.Л. Переводоведение в ретроспективе // Филология – Philologica. Краснодар: КГУ, 1997. № 12. 70 с.

69. Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). Учебное пособие. Третье издание. М.: Флинта; МПСИ, 2006. 416 с.
70. Никонов В.М. Социо- и лингвокультурологические проблемы адаптации коннотативных единиц языка в тексте // Проблемы культурной адаптации текста. Тезисы докладов международной научной конференции. Воронеж: Центр «Русская словесность», 1999. С. 78–79
71. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. статей. М.: Международные отношения, 1978. С. 185-202
72. Нуриев В.А. Адекватность перевода как лингвистическая проблема // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. Воронеж: ВГУ, 2003. № 1. С. 80–87.
73. Падучева Е.В. Семантические исследования (семантика времени и вида в русском языке, семантика нарратива). М.: Яз. рус. культуры», 1996. 479 с.
74. Первухина С.В. Адаптация как вид интерпретации текста // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. Серия: гуманитарные
75. Первухина С.В. Адаптированный художественный текст: способы повышения понятности // Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Филология. Искусствоведение. 2011. Вып. 58. С. 30—134.
76. Первухина С.В. Виды адаптации текста // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика. 2014. С. 97100.
77. Первухина С.В. Виды пресуппозиций в адаптированном тексте // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013. Вып. 6. С.165-168.

- 78.Первухина С.В. Категория адресата в адаптированном тексте // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Лингвистика. 2014. Вып. 3. С. 195-198.
- 79.Первухина С.В. Креолизованность как одна из характеристик адаптированного текста // Гуманитарные исследования, 2015. Вып. 2. С.7-10.
- 80.Петрова О.В. Переводческие стратегии в свете коммуникативно-функционального подхода к переводу // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета им. Н.А. Добролюбова. Вып. 14. Нижний Новгород: Нижегородский гос. лингвистический ун-т им. Н.А. Добролюбова, 2011. С. 105-113.
- 81.Райс К. Классификация текстов и методы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978. С. 202-228.
- 82.Ревзин И.И., Розенцвейг В. Ю. Основы общего и машинного перевода. М.: Высшая школа, 1964. 243 с.
- 83.Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Вопросы и методики учебного перевода. М., 1950. С. 156-178
- 84.Рецкер Я. И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык. М. : Просвещение, 1982. 159 с.
- 85.Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Р. Валент 2007. 244 с.
- 86.Сдобников В.В. Стратегия перевода: общее определение // Вестник ИГЛУ. Иркутск: ИГЛУ, 2011. №1. С. 165–172
- 87.Сдобников, В.В. Теория перевода: (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков) / В. В Сдобников, О. В Петрова. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 448 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация: золотая серия).
- 88.Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ./ Общ. ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. 2-е изд. М.: Издательская группа «Прогресс», 2001. 656 с.

- 89.Смирнов А.А. Перевод // Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор», 1934. Нелюбин Л. Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней): учеб. пособие / Л.Л. Нелюбин, Г.Т. Хухуни. М.: Флинта: БШСИ, 2006. 416 с
- 90.Содержание и принципы лингвистических исследований. – М. : МГПИИЯ, 1989. – 128 с.
- 91.Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. - М., 1996.
- 92.Телия В.Н. Фразеология в контексте культуры: сб. статей / ред.: В. Н. Телия . М.: Языки славянской культуры, 1999 . 337 с.
- 93.Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: «Слово», 2000. 146 с.
- 94.Тимашева О.В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие. М.: УРАО, 2004. 191 с
- 95.Тимко Н.В. Основные проблемы лингвокультурной трансляции в процессе перевода: на материале переводов английских, немецких и русских художественных текстов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Н.В. Тимко. Москва, 2001.
- 96.Томахин Г.Д. Перевод как межкультурная коммуникация // Перевод и коммуникация; под ред. А.Д. Швейцер и др. М.: ИЯз РАН, 1996. С. 129– 137.
- 97.Томахин Г.Д. Реалии-американизмы : Пособие по страноведению / Томахин Г.Д. – М. : Высш. шк, 1988. – 239 с
- 98.Томахин, Г. Д. Реалии в языке и культуре / Г. Д. Томахин // ИЯШ. – 1997. – № 3. – С. 13–18.
- 99.Тупиця О.Ю. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення / О.Ю. Тупиця, Л.В. Зімакова // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-пр. конференції / Упор. М. Федурко та ін. – Дрогобич : Посвіт, 2011

100. Урумашвили Е.В. Прагматические аспекты анализа художественного текста // Известия Волгоградского педагогического университета. Серия: Языкознание. Волгоград: ГОУ ВПО ВГПУ, 2010. С. 40-44.
101. Федоров, А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие для ин-тов и факультетов иностр. языков / А. В. Федоров. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 348 с.
102. Mosteghanemi A. Zhakirat al-jisd. – Beirut, Dar al-adab, 2000. – 406 s.